
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr.

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

. Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1915 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Tidskriften kommer dessutom att meddela kortare *anmärningar* och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1914.

P. Fahlbeck.

Om tendenser till imperativt mandat under oppositionen mot Karl XIV Johan.

Af

Docenten P. O. Gränström.

»Det är en fördömelig osed, ja rättare sagdt brott och missgärning, att uti tillåteliga och nödiga värf åberopa sig den hemmavarande menighetens omdöme och åtgärd. En rättsinnig gör alltid, hvad rätt och billigt är, och antager de författningar, som rikets nödortft och välgång kräfver, och bryr sig sedan aldrig om hvad menigheten eller någon annan, vare sig hög eller låg, därom säger.»

(En Ärlig Svensk, 1755, s. 919.)

Bland bubblor från botten, hvilka de senaste partistriderna upprörde i vårt land, kunde äfven iakttagas en och annan företeelse, som räknar släktskap med ingenting mindre än frihetstidens ryktbara »principalatsquestion». I ett fall åtminstone är släktskapen alldeles uppenbar, nämligen i fråga om den uppseendeväckande konflikt, som midt under 1914 års vaderiksdag uppstod emellan den liberale riksdagsmannen från »Skaraborgs läns södra» härads-höfding G. A. E. Kronlund och ett antal organiserade valmän af det liberala partiet inom valkretsen¹.

Valmännen af liberal partibeteckning i »Skaraborgs läns södra» hade, de som många andra, vid det programskärpande vadevalet, i en eller annan form, förpliktat eller tagit löfte af sina valkandidater, att de såsom riksdagsmän i vissa bestämda frågor skulle verka och rösta i en viss bestämd riktning. Hvilken inne-

¹ »Fallet Kronlund»; se remissdebatten i AK öfver kungl. prop. i försvarsfrågan samt dagspressen.

börd och räckvidd detta valaftal kan hafva haft, vare sig objektivt eller subjektivt sedt, kommer oss nu ej vid, vi nöja oss med att konstatera förekomsten af ett dylikt.

Faktiskt förelåg här alltså en viss form af sådant riksdagsmannauppsdrag, som plägar kallas *imperativt mandat* — ett representantskap, ledsagadt af viss instruktion från valmännens sida, eller »inskränkiande fullmakt», såsom det fordom hette.

Valmännen, i allt fall en betydande del af dem, visade sig också, genom offentliga mått och steg, vilja öfver de på deras röster utsedda representanterna göra gällande det herravälde, som imperativt mandat i sina konsekvenser förmår. När nämligen den förutnämnde riksdagsmannen vid kungl. försvarspropositionens framläggande i Andra kammaren förklarade sig ämna gå till dess bedömande oberoende af valmännens eller egna förutfattade meningar; framkallade detta indignerade protester i valkretsen, och vederbörande valmansorganisation stämde honom till rätta inför den allmänna opinionen för brutet vallöfte samt lät honom förstå, det han pliktskyldigast borde frånträda sitt mandat. Däraf blef nu intet, enär den attackerade folkrepresentanten med hänvisning till grundlagen häfdade sin rätt att vid utöfningen af sitt riksdagsmannakall vara oberoende af valmännens föreskrifter såväl som af deras eventuella misstroendevota¹.

* * *

Företeelsen är, såsom redan antydts, ingalunda ny, tvärtom den är gammal, att icke säga lastgammal, och djupt rotad i uråldriga traditioner. Den uppträder med osviklig säkerhet i tider af stora politiska afgöranden, skarpa strider och aggressiv partibildning. Dess mest bekanta uppenbarelse är 1740-talets »principalatsquestion». Man kväfver den då i dess råare form, men i blygsammare skepnad lefver den åter upp gång efter annan, stundom till besvär och förargelse för de maktägande. På 1800-talet slår den plötsligt ut i ett slags principalatsrörelse af omfattande dimensioner, likvisst af mindre principiell än praktisk politisk be-

¹ Ifråga om det sätt hvarpå medlemöter i AK ingrepo i saken jämför nedan, s. 174.

tydelse. Det är i Karl-Johans-oppositionens sista tider, kring 1840 års riksdag.

Men grundsatsen om folkrepresentantens oberoende af valmännen är också gammal, naturligt nog jämnårig med riksdagens eget uppstigande till en normal institution med beslutanderätt för hela riket å folkets vägnar, och den har häfdats i jämbredd med riksdagens ökade betydelse såsom organ för folk och rike. Konungamakt, aristokrati och byråkrati, hvar på sin tid, häfdade den i sitt eget och rikets intresse, men först 1809 års grundlagsfäder inskrefvo den med uttryckliga ord uti grundlagen.

Aldrig har den blifvit häfdad med en större energi än på frihetstiden, kulminationen af riksdagens officiella maktställning. De tilltagsna valmännen i »Skaraborgs läns södra» torde kunna skatta sig lyckliga öfver att de icke lefva och lyda under en riksdag sådan som det frihetstida ämbetsmannaväldets — då hade förvisso ett uppträdande som deras tagit en ända med förskräckelse.

* *
* *

Det är rätt komiskt att se, huru försiktigt och skrufvande författaren till boken »En Ärlig Svensk» — frihetstidens officiösa politiska dogmatik — rör sig, så snart han kommer in på kapitlet om valmännens, »sveamannaständers», rätt gentemot »riksens maktgående ständer», ständerna på riksmöte¹.

»Difficile est scribere contra eum qui potest proscribere», låter han vid ett sådant tillfälle citera — genom Callidus, en af de figurer som representera invändningarna i bokens diskussion om de politiska förhållandena, gentemot författaren själf (Honestus). »Jag sitter och med förundran hörer på, huru dristigt Honestus

¹ En Ärlig Svensk utkom som veckoskrift och afsåg att inpränta »den rätta läran», den rätta statsvetenskapen. Den blef till en bok på ett tusental sidor, mycket instruktiv, samt, fränsedt en stor del longörer och upprepningar, ganska underhållande. Tillkommen under medverkan af åtskilliga personer och granskad af ledande hattpartister, är boken förnämligast författad af kanslirådet Niklas von Oelreich, censor librorum.

Om denna vår »första större afhandling i svensk gällande statsrätt» yttrar Stavenow bl. a., att den »öfverglänsar vida trots alla svagheter, hvad som förut presterats och sedan långt in i vårt eget sekel skulle presteras i den vägen» (Frihetstiden, dess epoker och kulturlif. Göteborg 1898, s. 160).

»talar om riksens ständer», säger Callidus, »vet du icke, huru ömt det är att röra vid deras makt och myndighet? Huru understår du dig att inskränka deras höga välde och rättighet? Löper du nu icke in uti den farliga principalatsquestionen? Säkrast är, hvilket jag ock råder dig, att icke röra vid den saken och hvarken tala mot eller med, ty ho vet, huru det hvälfver? Det kan alltid så hvälfva, att du mår illa däraf, hvilket förfarenheten visar hafva händt många kitsliga pennor».

»Du gör mig orätt, då du säger, att jag talar dristigt om riksens ständers makt och myndighet och inskränker deras höga välde och rättighet, det bevara mig Gud före», svarar Honestus, och ger sig till sitt rättfärdigande ånyo ut på den hala isen, i en oändlighet af cirklar och spiraler. »Du vill skrämma mig med principalatsquestionen» — slutar han sin lilla apologi — »men vet, att den saken hörer icke hit. Där drog man i tvifvelsmål riksdagsmannarätt och bjöd samvetslöst till att betaga riksdagsmännen deras tillståndiga makt och myndighet, grundad i regeringsformen och fundamentallagarne. Detta var det allra orimmeligaste, som kunde upptäckas. Däremot försvaras här sveamanna, det är de hemmavarande riksens ständers, rätt och frihet, som dem i fundamentallagarne är förbehållen. Så angeläget det är, att man å ena sidan försvarar riksdagsmannarätt till minsta prick, så nödigt är det å andra sidan, att man hägnar, helig håller och med all ifver och redelighet försvarar svea manna- rätt och frihet, äfven grundad i regeringsformen och fundamentallagarne. Bägge böra uti jämvikt tillika upprätthållas, och när bägge jämt befredas, försvaras fundamentallagarne tillika, och så tvärtom». ¹

¹ En Ärlig Svensk, s. 53—59.

Principalatsquestionen, d. v. s. frågan om valmännens, »principalernas», makt öfver sina riksdagsmän, gjorde särskildt under åren 1743—1747 mycket väsen af sig. I den vid riksdagen 1742—43 aktuella tronföljdsfrågan funno många af borgare- och bondestånden det tryggast att rådgöra med sina väljare och få deras föreskrift. Våren 1743 blef det sålunda vanligt, att menigheterna skriftligen eller genom beskickningar i bondeståndet tillkännagäfvö sin mening. Hvad borgareståndet angår, så var det särskildt Stockholms borgerskap, som gjorde sig påmindt. Man lät genom magistraten kalla sina riksdagsmän till möten med valmännen och gaf dem bud och befallningar. På detta sätt hindrade t. ex. stockholmarne borgareståndet att i maj 1743 välja kronprinsen af Danmark, medan å andra sidan göteborgarne skrefvo till sina riksdagsmän,

Det är emellertid hufvudsakligen »riksdagsmännarätt», som författaren är angelägen att försvara. Han betonar med en innerlig förkärlek allmänhetens skyldigheter gentemot riksens »högst-rådande» ständer. De hemmavarande äro t. o. m. skyldiga »att icke allenast, då de äro uti Guds hus församlade, efter den allmänna kyrkobönen bedja för dem, utan så ofta de för det gudomliga majestätet nedläggja sina så andeliga som timeliga angelägenheter, att anropa den högste Guden, det han täckes vara riksens ständers bästa rådgifvare» (s. 988). Och han återkommer ideligen till riksens ständers obundenhet af det representerade folket. »De församlade ständer äro sina hemmavarande medbröder icke uti något mål ansvarige för deras förrättningar, slut och anstalter, målet må då vara af hvad beskaffenhet det vill» (s. 572).

Största intresset äga yttrandena om den enskilde riksdagsmannens ställning till sina väljande medbröder hemma i valkretsen. Först framhålles, att de väljande icke kunna göra någon ändring uti det fastställda fullmaktsformuläret, »hvarken taga

att de i förening med bondeståndet borde understödja danskens val, såvida de fortfarande ville hafva något arvode. En af de stockholmske representanterna, den bekante hattchefen Plomgren, vägrade emellertid att åtylida några föreskrifter af sina valmän.

Såsom målsmän för principalatsläran uppträdde en af mösspartiets handlangare, köpmannen i Stockholm Kristoffer Springer. Han gjorde nu öppet gällande, att valmännen såsom riksdagsständernas principaler ägde fordra redovisning af sina fullmäktige och skilja dem ifrån deras mandat, ifall de ej uppfyllde sina åtagna förpliktelser eller senare mottagna föreskrifter. Och i enlighet härmed genomdref han vid ett valmanssammanträde inför magistraten, att fullmakten för Plomgren återkallades. Saken ledde för tillfället endast till en del bittra tvister mellan Stockholms borgerskap och borgareståndet, som vägrade att finna sig uti Plomgrens »licentierande», fördömde principalsteorien och påyrkade åtal emot Springer för samhällsomstörtande agitation. Längre fram (²⁵/₄ 1744) uttalades från Kungl. Maj:ts sida en förkastelsedom öfver Springers satser, i samband hvarmed han själf allvarligen åtvarnades för slika villomeningars utspridande; men först vid den följande riksdagen (1746—47) fick principalatsquestionen sitt slutgiltiga afgörande, då riksens ständer i sin helhet fördömde läran om principalatet såsom »en förvänd och obetänksam uttydning på rikets grundlagar». Och då gick det äfven illa för Springer.

Arresterad på beslut af Sekreta utskottet, ställdes han inför en af dessa blodiga partidomstolar, som mer eller mindre äro förbundna med namnet på frihetstidens störste politiske fanatiker, Nils Palmstierna, det svenska aristokratväldets Robespierre. Om den dömande kommissionens provokativa och grymma rannsakningsmetoder m. m. se Malmströms historiska verk.

ifrån eller lägga till». Deras egna och deras medbröders angelägenheter få icke inryckas i fullmakten utan böra sammanfattas uti s. k. enskilda eller allmänna besvär¹.

Gentemot försök till imperativ terrorism och eventuella represalier från valmännens sida yttrar sig den statsrättslärd auktoren som följer:

»Förmår riksdagsordningen 22 §, att såsom ingen, ehö det vara må — och alltså icke heller någon af de hemmavarande — skall göra ständerna något intrång uppå deras riksdagar och sammankomster uti deras deliberationer, så skall ej heller det lända någon till men och förfång, hvad han uti tillåteliga mål af ett redeligt och troget uppsåt i samtal, rådslag och slut vid slike tillfällen beskedeligen kan hafva talt och utfört, mindre emellan riksdagarna någor för dess rådslag, utlåtelse och yttrade meningar tilltalas och antastas; häraf följer ju oemotsägeligen, att de hemmavarande icke äga minsta rättighet att uti något mål, hvarken under eller emellan riksdagarna, tilltala och angripa sina fullmäktige för deras

¹ En Ärlig Svensk, s. 570.

Fullmaktsformuläret lydte som följer: »Vid den allmänna riksdag, som kommer att hållas den . . . , blifver, efter föregånget ordenteligt val, N. N. på . . . vägnar härmed befullmäktigad att sluta och afhandla de där förekommande ärender och därvid noga akt därpå gifva, att allt det, som länder till befordran af Guds namns ära och vår vedertagna rena och sanna religions öfning, rikets allmänna bästa och sannfärdiga nytta samt bibehållande af ständernas frihet och hvart och ett ständs välfångne privilegier och rättigheter, må efter yttersta förstånd redeligen styrkt och befrämjad varda, ställandes sig Sveriges rikets fundamentallag och besvurne regeringsform samt riksdagsordningen till skyldig efterlefnad och rättelse, särdeles att han icke inlåter sig uti något hemligt eller uppenbarligt rådslag till ändring uti det fastställdte regeringssättet, emot Kungl. försäkringen och regeringsformen, mindre sig till något emot samma regeringssätt stridande slut begifver, efter som allt sådant ändå ogillt och kraftlöst nu och i framtiden vara skall. För öfrigt skall N. N. sig ombeflita att till ett rättvist slut befordra de angelägenheter, som honom i synnerhet på mina (våra) vägnar anförtrodde blifva.»

I och för sig bär ju detta fullmaktsformulär åtskilliga spår af en primitiv uppfattning af folkrepresentantens ställning.

De besvärspunkter, om hvilka kommittenterna enat sig, upptogos sedan gammalt i ett vid valförrättningen fördt protokoll. De förekomma i handlingarna under olika namn: gravamina, desiderier, postulater o. s. v.

rådslag och yttrade meningar eller därför af dem något ansvar och redogörande fordra.»¹

Och mot tilltagen från riksdagsmannahåll att krypa bakom valmännens rygg uttalar han sig på det skarpaste. Endast vid sådana tillfällen, då något proponerades emot riksens ständers makt, kunde riksdagsmännen åberopa kommittenternas förbud: »Vid så fatte omständigheter är skäl att låta hos sig gälla den eljest brukeliga ursäkten, det de våga icke att bifalla det och det af fruktan för de hemmavarande, ty de skulle därför hafva mycken olägenhet af dem att befara, hvilka ursäkter eljest och uti tillåteliga riksdagsärender aldrig böra påtänkas, långt mindre allvarsamt anföras; ty då kallar jag dessa ursäkter, som orätt åberopa sig de hemmavarande, med skäl otillåteliga principalatstankar, alltid fördömeliga, när de anföras till undvikande af billiga och för riket högstnödiga måls, bifallande» (s. 862).

* * *

Som synes kom man redan under frihetstiden till full klarhet om att med en själfständig ställning för riksdagen jämväl följde nödvändigheten af de enskilda riksdagsmännens frihet från intrång och förmynderskap ifrån valmännens sida; och i praktiskt afseende har man på samma tid kraftigt reagerat — både genom lagstiftning och repressiva åtgärder — emot de motsatta tendenser, som tidvis uppdöko och som dels bottnade i ett primitivt åskådningssätt, dels sökte sitt fäste i de gångbara teorierna om maktens utgående nedifrån.

Äfven 1809 års grundlagsfäder gáfvo åt riksdagen en själfständig ställning, och de befäste denna ställning nedåt genom att i grundlagen uttryckligen fastslå, det riksdagsmännen i utöfningen

¹ En Ärlig Svensk, s. 577.

Fortsättningen af § 22 lyder: . . . »utan böra fasthellre slika för det allmänna bästa nitälskande män med benägenhet och välvilja ihugkommas».

Valmännens kontroll försvårades också i följd af nyssnämnda §:s slutbestämmelse: »Så skola ock inge vid riksdagarna hållne protokoller, hvarken uti stånden eller uti hvart stånd eller uti sekreta utskottet (till gagnēt den verkliga riksdagen, bestående af adel, präster och borgare, tillsammans 100 personer) eller uti deputationerne af någon, eho det vara må, utfordras eller till någon utlevereras, utan böra de å sina orter till godt och säkert förvar hållas».

af sin befattning icke kunde bindas af några särskilda föreskrifter¹. »Grundlagarna utgöra den enda sanna instruktion för riksdagsmän», säger konstitutionsutskottet i sitt memorial af den 5 aug. 1809 med förslag till ny riksdagsordning, »all särskild är otillåtlig och skall ej behövas».

Det var väl framför allt en minnesgod erfarenhet från 1700-talet om den seglifvade populära uppfattningen af »de hemmavarandes principalat», som här tog sig uttryck i ett försök att mera effektivt gardera riksens ständer gentemot kommittenterna; men kanske bidrogo äfven rent färska företeelser. Det befinnes nämligen, att man vid åtskilliga tillfällen under revolutionsriksdagen på ett demonstrativt sätt åberopat kommittenternas vilja och föreskrifter.

Så vid den kitsliga sekreterarestriden i maj 1809. Enligt 1789 års kungl. försäkran till bondeståndet skulle dess sekreterare — dittills och åtskilligt senare ståndets verkliga ledare och förmyndare — vara en ofrälse man. Nu hade regeringen till den för tillfället mer än vanligt viktiga posten utnämnt en synnerligen lämplig — adelsman, nämligen den bekante Anders af Håkansson, sonen till hattpartiets ryktbare talman i bondeståndet. Mer än sitt adelskap synes Håkansson emellertid haft det emot sig, att han förmodades blifva ett allt för starkt hinder för vissa framstående ståndsledamöters planer. Huru som helst, efter åtskilliga obehagliga uppträden i ståndet begärde och erhöll Håkansson sitt afsked. Bl. a. hade man i denna kontrovers framskickat en östgötabonde, Anders Joachimsson från Aska härad, hvilken förklarade, att hans hemmavarande medbröder »ålagt» honom att framföra deras »bekymmer» öfver att ståndet till sekreterare erhållit en frälseman — utan att han för sin egen del »därigenom ville anses annorlunda än såsom den där, sin plikt likmätigt, endast fullgjort, hvad honom blifvit uppdragit», eller följt annat än »de hemmavarandes ovillkorliga förskrift»².

Den 5 juni 1809 gjorde Jonas Norstedt från Västra härad (Jön-

¹ RO 1810 § 1: »Rikens ständer äro svenska folkets representanter och kunna i utöfningen af deras riksdagsmannabefattning icke bindas af andra föreskrifter än rikets grundlagar». Detsamma förkunnar, mutatis mutandis, § 1 i RO 1866.

² Bd 1809 I: 60. Jfr Bengt von Hofstens bref från 1809 års riksdag, utgifna af Lydia Wahlström, s. 59, 67, 69.

köpings län) vissa anmärkningar emot regeringsformens 73, 80 och 114 §§ och begärde däröfver särskildt protokollsutdrag för att icke riskera sina kommittenters förtroende. »Jag torde blottställa mig vid hemkomsten för oberäkneliga följder», yttrade han, »i händelse jag icke kan visa, att jag fullgjort min plikt och framfört det enda sätt jag tror kunna frälsa mitt stånd från undergång och förödelse».

Liknande är tonen hos de bekanta 104 remonstranterna i nationalbeväringensfrågan, då de bl. a. förklara, att de, »jämväl af hemmavarande medbröder uppmanade, hvarken kunna eller våga frånträda» sitt förut fattade beslut ¹.

* * *

¹ Bd IV: 630. Se äfven S. J. Boëthius, Frågan om införandet af allmän värnplikt vid riksdagen 1809—10, Hist. tidskr. 1906, h. 2.

Det kan vara värdt att tillägga, det en af dem som intagit en mera lojal hållning i förenämnda härordningsfråga, »patron» Oxelberg från Karlskoga bergslag, därför på sockenstämma (¹⁹/₅ 1811) i sin hemförsamling fick uppbära häftiga förebråelser från en af sina valmän. Oxelberg anmälde saken till åtal, och allmänna åklagaren yrkade ansvar såsom för edsöresbrott med hänvisning till RO § 77. Domaren ansåg icke denna § kunna tillämpas men ville för missfärdelse döma till 3 rdr 16 sk. i böter samt offentlig afbön. Den tilltalade blef emellertid frikänd från allt ansvar, därigenom att nämnden öfverröstade domaren. Se A. G. Petersson, Mänssläkten, s. 36—41.

I nämndens doms mening heter det visserligen, att det skedde med »allvarsam föreställning» till den åtalade »om obehörigheten af sitt förhållande och varning att för slikt oskick framdeles taga sig till vara», men nämndemännens hållning torde vara ganska betecknande ej mindre för deras mening om det förberörda riksdagsbeslutet — detta gaf ju på flera ställen anledning till upproriska rörelser — än äfven för den populära rättsuppfattningen i fråga om förhållandet mellan valmän och riksdagsmän.

Under 1809 års riksdag hade Oxelberg fått sig tillsändt ett sockenstämmo-protokoll från Karlskoga med uppdrag att »söka bibehålla 1748 års förlagsordning och bergsmannaprivilegier», men svarat, »att han icke läte betaga sig sin riksdagsmannarätt» (Hofstens bref, s. 84). —

Vid regeringsformens antagande hade bondeståndet (Bd I: 165) yrkat det tillägg till § 111, att »om någon efter riksdagen i och för riksdagsmannagörö-målen förolämpar med ord och gärning en riksdagsfullmäktig, som icke under riksdagen förverkat sitt ständs förtroende», så borde han straffas såsom för edsöresbrott. Men i stället gjordes ett tillägg i RO § 77 om dylikt ansvar, ifall riksdagsman blefve »efter riksdagen, på våldsamt sätt, i och för riksdagsgöromålen antastad».

Vid behandlingen af det ursprungliga förslaget till denna § hade hos adeln gjorts vissa erinringar, mindre synes det af fruktan för kommittenternas efter-

I trots af grundlagsspärren jäser den gamla surdegen ännu fram, mer eller mindre, vid följande ståndsriksdagar. Man finner rätt ofta i bondeståndet, då och då i borgareståndet, sällan hos prästerna, yttranden om att de hemmavarande medbröderna ovillkorligen ålagt sin representant att göra det eller det; och de gamla kända undskyllandena med att man icke för kommittenterna vågade gå med på den eller den åtgärden, särskildt skatter och utgifter, uppdyka tidt och tätt i bondeståndet¹. Sådana enstaka räkningar än med hänsyn till möjliga repressalier från den verkställande makts sida. Frih. Staël von Holstein menade, att man borde försäkra sig om att en riksdagsman ej heller efter riksdagens slut blefve ställd under åtal »för riksdagsgöromål eller yttranden, som ej blifvit i ståndet åtalade». Med honom förenade sig Pehr Tham, så mycket hellre som han »hört omtalas den möjligheten, att riksdagsmän kunde efter riksdagen ställas under advokatfiskals tilltal». A ²⁹/₈ 1809; KU ⁶/₁₀ och ²⁰/₁₁.

¹ I sin dagbok från valriksdagen i Örebro berättar bondeståndets dåvarande sekreterare häradshöfding Gabriel Ödmann, under datum 21 aug., följande: »Erik Andersson i Grindby, Erik Nilsson och Erik Pehrsson från Stockholms län rådförde sig med mig i förtroende. Dem vore ålagdt af hemmavarande att ingifva ett memorial till förmån för *prins Gustaf*; jag afstyrkte dem, ty det vore opolitiskt och numera utan ändamål (det var samma dag Bernadotte valdes). De trodde sig ej något äfventyra med sitt företag men lofvade mig till slut med hand och mun att ej väcka oro, ej ingifva skriften, likväl mot mitt löfte, att de till undvikande af hemmavarandes missnöje skulle undgå att underskrifva riksdagsbeslutet.»

Vid riksdagen 1812 yrkade Bengt Svensson från Östergötland, att frågan om passevolansen skulle underställas de hemmavarandes utlåtande (Bd s. 479). Detta yrkande hade äfven framkommit i »särskilda utskottet för passevolansen», men där yttrades betänkligheter mot »små provincieriksdagar såsom merendels ledande till större eller mindre obehagligheter» (prot. ¹⁹/₆, anfördt af V. Vendel, Urtima riksdagen i Örebro 1812, s. 68). Bönderna återopade härvid jämväl R. F. § 80; och då de sålunda ansett sig »af sina principaler bundna», föreslog utskottet en anhållan till K. Maj:t om att rotehållarna i vissa afseenden måtte höras, dock ej i hufvudfrågan. Präste- och borgarestånden erkände i viss mån rättmätigheten af böndernas kraf, men i hufvudsaken blef bondeståndet öfverröstadt af de tre medstånden — genom hvilken öfverröstning alltså äfven prejudicerades, att passevolansen icke var af bevillnings natur.

Vid riksdagen 1817—18 förklarade Norrlandsrepresentanten Johan Olsson Longberg, som annars tillhörde oppositionen, att han och hans landsmän »af hemmavarande kommittenter särskildt blifvit uppdragne» att betyga deras »tacksamhet» öfver det af regeringen nyss medgifna skattememoratoriet (Bd 1817 I: 57). Denna demonstration är möjligen bestäld. Regeringen försmådde ingalunda att då det passade sig genom kommittenterna öfva tryck på opinionen inom stånden. Kronans ämbets- och tjänstemän utgjorde härvid merendels mellanhanden. Jfr Chr. Stenhammar, Bilder ur riksdags- och hufvudstadslifvet, III s. 345.

fenomen tillhöra likväl dem, som väl aldrig kunna tänkas helt försvinna i en vald församling, och sakna i allmänhet större betydelse. Hvad särskildt »åläggandena» angår, så vore de dessutom ofta rena utslag af den urgamla, aldrig upphäfdade rätten att medsända allmänna och enskilda besvär (petitioner), i följd hvaraf riksdagsmannen, särskildt inom frihetstidens borgarstånd, intog ett slags dubbelställning af folkrepresentant och valkretskommisionär¹.

Nu låg det ju nära till hands att under täckmanteln af denna besvärsrätt stoppa på den valde representanten äfven ett och annat kraf af allmän politisk innebörd: uppdraga åt honom att taga initiativ i någon uppagiterad allmän fråga eller stärka honom i hans afvisande hållning gentemot befarade nya bördor o. s. v. genom särskilda yrkanden i samma riktning.

Det är väl närmast såsom på dylikt sätt utvidgade allmänna besvär man har att karaktärisera de formliga föreskrifter (instruktioner) af rent politisk innebörd, som i åtskilliga landsändar förekommo vid eller efter valen till 1840 års riksdag. Endels bötna sålunda jämväl dessa nya uppenbarelser af principalatstanken uti gamla rättsarf och traditioner; endels torde de emellertid kunna betraktas såsom utslag af samma demokratiska uppfattning af maktens ursprung, som låg bakom 1740-talets principalatsquestion. Och nu liksom då är det ett oppositionsparti, som finner tanken opportun och söker realisera den för sina syften — 1840 års instruktioner utgöra i själfva verket ett på demokratisk grundval organiseradt kampmedel i oppositionens fälttågsplan för den tillstundande riksdagen. »Allmänna rösten» skulle nu tala och bjuda på ett samstämmigt sätt, och den skulle göra sig gällande i »svart på hvitt», inför tronen och öfver de folkvalda riksdagsombuden.

Någon juridisk förpliktelse kunde det ju härvidlag — med hänsyn till grundlagen — ej vara tal om, men väl en moralisk. Man hade en upprepad bitter erfarenhet ej mindre af regeringens förmåga att på den oviga representationen framgångsrikt tillämpa principen *divide et impera*, än äfven af de oberäkneliga verkningarna af dess mångahanda lockelsemedel, särskildt i fråga om

¹ Denna senare egenskap fick sin särskilda relief däraf, att arvodet betalades af valmännen själfva. Jfr nedan, s. 168.

bonde- och borgarestånden¹. Och när nu oppositionen rustade sig att med alla till buds stående aktionsmedel genomkämpa en afgörande kamp emot det rådande systemet i rikets styrelse, så synes man på skilda håll ha behjärtat angelägenheten af att genom bestämda förhållningsorder åt sina representanter bereda de ledande stödet af disciplinerade fälttrupper.

De instruktioner, som kommit till synes, förete rätt stort släkttycke med våra moderna valprogram² — till innehållet nämligen, ty i afseende på sin tillkomst och själfva anknyttningen till mandatet äro de vida skiljaktiga från de senare. De ha i allmänhet uppsatts och öfverlämnats *efter* valförrättningen, stundom rätt långt efter, och utgöra alltså i sådana fall icke några villkor för mandatets erhållande. Å andra sidan hafva somliga instruktioner rent af ett slags officiell karaktär, såsom intagna i valprotokollet eller delgifna riksdagsmannen medelst utdrag ur sockenstämmo-protokoll e. d., i hvilka fall de väl oaktadt sin juridiska kraftlöshet, torde ha mera än annars tagits ad notam af den utsedde riksdagsfullmäktigen.

Sporadiskt ha instruktioner förekommit redan till riksdagen 1834. Vid dess början höll den framstående oppositionsmannen grefve Otto Cronhjelm ett slags programtal, hvori han bl. a. såsom ett tidens tecken omnämnde, hurusom »flere representanter denna gång mot vanligheten» kommit till riksdagen »med bestämda uppdrag och instruktioner af sina principaler»³. Samtidigt figurerar också i pressen en rätt uppseendeväckande instruktion, som utgör en ganska karaktäristisk förelöpare till 1839—40 års imperativa fullmakter. Det var ingen mindre än den illustre Peter Jönsson i Träslända, som klämdes mellan sköldarna, vid valet för Tveta, Vista och Mo i Jönköpings län. Han blef omvald först efter att

¹ Dessa lockelsemedel äro ett omtyckt tema i tidens press af skilda färger. »Man besinne blott», skrifver t. ex. Skånska Posten (6/11 1839), »alla de förföriska retelser, som riksdagslifvet företer, alla de själens och kroppens förfriskningar, som en liflig fantasi förespeglar: prelaturerne, domsagorna, stjärnorna etc. etc. och sluteligen de yppiga borden, sviktande under läckra rätters, utsökta viners vällustiga börda, all annan härlighet att förtiga».

² Ur vissa synpunkter kunna de väl också betraktas såsom föregångare till dessa. Tillsammans tagna gifva de i allt fall en fyllig bild af tidens reformkraf.

³ A. 1834 I: 9, 24/1.

hafva fått »allvarsamma förebråelser för sitt förhållande vid förra riksdagen»; och elektorerna från Mo härad »företedde och kommunicerade» följande af dem undertecknade instruktion:

»Som vi af den framfarna tidens erfarenhet funnit, att vid riksdagarne litet eller intet blifvit tillgjordt till förbättring i vår betryckta belågenhet utan tvärtom våra skattebördor ökade med hvarje riksdag, och vi förmoda, att våra riksdagsmän, hvilka icke lära rätt förstått eller uttalat våra behof, därtill varit vållande; så föranlåtas vi nu till vår blifvande riksdagsfullmäktig högt uttala våra hufvudsakligaste behof och önskningsar.

1:o) Önske vi, att ett förändradt och ändamålsenligare representationssätt, icke ständsvis utan i likhet med det norska, måtte antagas, hvarförutan inga särdeles förbättringar torde kunna förväntas.

2:o) Att våra redan alltför tunga skattebördor icke måga ytterligare under hvad namn och sken som helst ökas utan i allra möjligaste måtto minskas; hvilket vi förmoda kunna ske: genom indragning af öfverflödiga ämbeten och tjänster; genom minskning åtminstone till hälften af den stående krigsmakten till lands, helst vi själfva och våra söner vilja och måste försvara rikets gränser, när så påfordras; och vidare: genom skattebördornas jämnare och billigare fördelning samt grundskatternas utgörande på sätt general Björnstierna i sina Beskattningsgrunder föreslagit.

3:o) Att ingen vidare inskränkning i tryckfriheten må tillåtas, utan hellre indragningsmakten afskaffas, så att hvar och en må få tala och skrifva, hvad sant är och han efter allmänna lagen kan ansvara för.

4:o) Att en rättvis och billig fördelning af de till ordinarie prästerskapet anslagne medel måtte ske emellan pastorer och komministrar; att de senare icke må sakna tarflig utkomst, då de förre vid de större pastoraten njuta öfverflöd.

5:o) Att en allvarsammare kontroll måtte af vederbörande hållas öfver ämbets- och tjänstemäns förfarande, då de genom godtycklighet och tidsutdräkt stor skada göra, hvilket tyvärr stundom händer, såsom då en landtmätare oakadt klagan hos flera auktoriteter underlåter att lämna kartor och handlingar öfver skiften, som för 8 à 9 år sedan blifvit förrättade.

6:o) För att genom nödiga insikter vara sitt kall vuxen, önska vi att vår riksdagsman gör sig väl bekant med rikets grundlagar och instruktioner samt sådane skrifter som gifva upplysande underrettelser, såsom: Sverige år 1809 och 1832¹, 8:de och 9:de häftena af Mimer²; om folkundervisning af G. Sahlström; Beskattningsgrunder i Sverige af M. Björnstierna m. fl.

7:o) Om vår riksdagsfullmäktig troget söker bevaka dessa våra

¹ Af Anders Lindeberg.

² Politisk-litterär tidskrift, utgifven 1830 af V. F. Dalman.

önskningar och allt hvad därmed har gemenskap och till rikets allmänna bästa tjänar, kan han göra sig förvissad om vår fortfarande aktning och förtroende; och vi vilja då så hederligt underhålla och belöna honom, att han kan emotstå all obehörig inflytelse och korruption. Och den som icke finner sig äga god vilja och förmåga härtill, gör bäst att ej åtaga sig detta kall»¹.

Denna »cahier» är ju tämligen vidtstvåfvande och primitiv. Vida skarpare politisk präglning och klarare målmedvetenhet förete däremot de imperativa instruktionerna af 1840 års typ.

Den intressantaste, mest innehållsrika och klarast formulerade af 1840 års instruktioner, själfva mönstret för de flesta öfriga, härstammar från Västkusten och synes ha tillkommit under Handels-tidningens auspicier. Tidningen presenterar instruktionen den 4 dec. 1839, närmast för »Borgerskapets Äldste» i Göteborg, hvilka sades vara betänkta på att uppställa en sådan för stadens kort förut valda riksdagsmän. Ehuru tidningen redan var öfvertygad om att »så upplyste och rättänkande män» som den korporationens »icke kunde komma att fästa sig i första rummet vid lokala angelägenheter i en tid, då vårt statsskick med åsidosättande häraf påkallar representationens odelade uppmärksamhet», fann hon sig likväl böra förelägga denna instruktion såsom lämplig och tidsenlig; den hade redan antagits af flera närliggande härad. Instruktionen lyder som följer:

¹ Aftonbladet 10/2 1834.

Efter valen 1833 hade Göteborgs Handelstidning en redaktionell artikel rörande frågan »Huruvida det är lämpligt att utan förbehåll lämna till vederbörandes lojalitet (Borgerskapets Äldstes) att författa den vanliga instruktionen för blifvande riksdagsmän?». Tidningen hoppades, att man i Göteborg skulle låta de allmänna intressena gå före de lokala. Hvad den allmänna välfärden kräfde, det vore »en ändamålsenlig representation och ett betryggadt myntväsende» — »dessa fordringar måste uppfyllas, och må våra representanter tillförbindas att osvikligen därtill i sin mån bidraga». Längre fram förordar en insändare ett allmänt möte för uppsättande af en nödig instruktion. Han framhåller såsom viktigaste programpunkter: en snar lösning af realisations- och representationsfrågorna, indragningsmaktens upphäfvande samt den största sparsamhet. Öfver riksdagsmännen ställer han följande *imperativ*: »Man har skäl fordra, att hvart ombud utförer sine principalers föreskrifter; man har af samma skäl rättighet att vänta, att den med folkets förtroende beklädde riksdagsmannen med uppoffring af egna meningar lyssnar till de hemmavarandes röst» (H. T. 13/12, 31/12 1833). Någon instruktion synes emellertid icke hafva kommit till stånd den gången; åtminstone innehålla icke protokollen hos »Borgerskapets Äldste» eller magistraten någonting därom.

»1:o) Som svenska folket är ett och följaktligen vid sina riksdagar borde hafva ett syfte, ett intresse — allmän välfärd — och detta ingalunda kan vinnas, så länge representanterna enl. vår riksdagsordning äro splittrade och delade uti 4:ra stånd; så är vår allvarliga önskan, att Tit. af alla krafter befordrar ett förändradt representationssätt, till beskaffenhet liknande Norges.

2:o) Bör Tit. understödja dem, som hos konungen begära statsrådets och statssekreterarnes aflägsnande från sina ämbeten och sammes återbesättande med liberale och kraftfulle män.

3:o) Vi yrka: att Tit. ingalunda beviljar några nya anslag, med undantag af dem som kunna begäras till folkbildning, d. v. s. folkskolor i första rummet, och detta endast under villkor: att dessas öfverstyrelse skall bestå af sanna fosterlandsvänner, som af representanterna utväljes.

4:o) Vi yrka: tryckfrihetens återställande i det skick den var före 1812 års riksdag, d. v. s. indragningsmaktens upphörande.

5:o) Vi yrka: tillsvidaresystemets afskaffande och alla ämbetens och tjänsters besättande med ord. ämbets- och tjänstemän, hvarförutan själfständighet hos dem ej kan äga rum.

6:o) Vi yrka: allmän näringsfrihet och skräförfattningarnes upphäfvande samt tullnedsättning till förekommande af smugglerihandlingen.

7:o) Vi begära: upphörande af alla enskildta förmåner, som ej hela folket får tillgodonjuta.

8:o) Då af den mängd nya lagförslag, som äro att förvänta från regeringen, t. ex. fattiglag, kommunallag, brottmålslag m. fl. man ingalunda på förhand kan bedöma deras halt, öfverlämna vi dessa grannliga ämnen åt Tit. med uppmaning att ständigt hafva hela folkets allmänna nytta för ögonen.

9:o) Vi yrka: betydliga besparingar på den allt uppslukande 3:dje hufvudtiteln.

10:o) Vi fordra: betydliga besparingar uti vår diplomati; vi anse den för en alltför stor lyxartikel för ett fattigt land; genom några få chargés d'affaires, konsulter och handelsagenter i stället för stora ministrar kunde detsamma verkställas.

11:o) Uti de fall Tit. själf ej äger förmåga att rätt bedöma en sak, fordra vi uttryckligen, att inget förhastadt votum afgifves med mindre en förfrågan hos någon allmänt aktad riksdagsman föregått.

12:o) Önske vi af tidningarne få se, att Tit. aldrig uteblifver från någon votering och där, om ej med stora-ord dock med sitt ja, tillstyrkt det rätta och med sitt nej vägrat det orätta.

Då stiftets prästerskap endast betala sina riksdagsmän rdr. 3 b:o om dagen, hafva vi, oaktadt Tit. såsom tillhörande bondeståndet och följaktligen ovan vid kostsammare bekvämligheter, likvisst gifvit rdr. 5 b:o, hvilket bör tillintetgöra frestelser från illasinnade samt uppmuntra Tit. att med eftertryck befrämja vår eller folkets sak.

Mätte den sanna odalmannakraften uti och genom Tit. göra sig gällande, så visst som vi skole veta att värdera och högakta den,

som med allvar velat det rätta och så mycket i dess krafter stått försökt tillkämpa oss goda institutioner!»¹

Om innehållet i denna instruktion yttrar sig den elaka »Gumman», d. v. s. tidningen Svenska Minerva (Askelöf), på sitt vanliga spydiga vis (10/12 1839):

Hvad de bönderne i Bohuslän ändå vore belästa och hemmastadda uti den nyaste politiska litteraturen; hvilket godt förstånd hade de icke, och huru väl hade de icke reda på de rätta orden för att uttrycka sig koncist och på saken! Allt väsentligt hade visserligen redan förut stått att läsa i Handelstidningen, till hvilken den ifrågavarande allmogen ägde nära tillgång; men det vore ju alltid intressant att se, huru fruktbart det gamla svenska bondeförståndet blefve, då däruti nedlades ett godt utsäde. Det vore ohemult att ens förmoda, det instruktionsgifvarne icke ens vetat, hvad de underskrifvit, eller att någon »legat ifrån stora upplysningsrådet i Stockholm eller filiallogen i Göteborg» så till sägandes »purrat palt» i dem².

Hvilken grad af sanning det nu än kan ligga uti Svenska

¹ En kortare instruktion af samma typ infördes på begäran i Aftonbladet 14/1 1840; den gällde för en ledamot af bondeståndet — hvarifrån säges icke.

² I de konservativa tidningarna uppgafs »såsom notoriskt», att vissa oppositionsledare i Stockholm före riksdagsmannavalen låtit en rundskrifvelse utgå till sina »väl betrodda» i landsorterna med »fingervisningar för de väljande»; men O. I. Fåhræus, som i sina »Skildringar ur det offentliga lifvet» (s. 27) omnämner detta, lämnar uppgiftens trovärdighet därhän. Jfr nedan, s. 172 noten.

Hvad emellertid särskildt krafvet på en representationsreform angår, så hade Anders Danielsson redan vid 1834 års riksdag förebådat en snart kommande allmän och spontan opinionsyttring från »de hemmavarande». Han yttrade (den 6 okt.): »Så långt har det gått med svenska nationens obelåtenhet med nuvarande representationssätt, att säkerligen de flesta riksdagsmän af bondeståndet vid nästa riksdag komma att försees med postuler, som uttrycka kommittenternas önskan, att i detta representationssätt vinna nödig förbättring».

Huruvida den skicklige ledaren, oppositionens utan tvifvel klokaste hufvud, hvars inflytande sträckte sig vida utöfver bondeståndets leder, haft sin outröttliga hand med i 1839 års instruktionsväsende, kan ännu ej afgöras. Men märkligt är, att det just var i de bygder, där han ägde inflytande, som det florerade rikast. Han afled, efter blott några dagars sjukdom, redan den 27 april 1839 — men han hade med all ifver sysslat med förberedelserna till arbetet vid den stundande riksdagen (Aftonbladet 3/5 1839; Göteborgstidningen »Göthen» 29/4 s. å.).

Minervås insinuationer, så lyckades det emellertid icke alls för Handelsstidningen att »purra sin politiska palt» i Borgerskapets Äldste¹.

Bättre framgång hade instruktionsrörelsen i den andra betydande handels- och fabriksstaden i Västsverige, *Borås*. Här får den valde riksdagsmannen sin *cahier* i tvenne upplagor, af hvilka »den andra och tillökade», är af mera utpräglad politisk typ. Ett stort antal af borgerskapet öfverenskommo om följande instruktion:

»Ehuru vi äro öfvertygade, att ombudet under instundande riksdag i allmänhet iakttager och bevakar stadens rätt och bästa, äfven i afseende på statsmedlens fördelning jämlikt grundlagsparagrafen och rikets ständers beslut, så anse vi oss särskildt böra fästa ombudets uppmärksamhet på följande angelägenheter:

1:o) Den utkorade riksdagsmannen bör genast vid riksdagens början inom ståndet motionera och befrämja anmodan till rikets ständers konstitutionsutskott att utan hinder för ståndsfördelning ofördröjligen uppgöra och till rikets ständer inkomma med förslag till en ändamålsenlig representationsförändring, att underställas ständerne till grundlagsenlig behandling under pågående riksdag,

¹ Ej heller blef hon sannspädd däruti, att »dessa upplyste och rättänkande män» icke skulle i och för en eventuell instruktion fästa sig vid lokala intressen utan främst låta sig leda af allmänna synpunkter.

Ett slags instruktion för Göteborgs riksdagsfullmäktige blef verkligen uppsatt och öfverlämnad. Förslaget därtill upprättades af ordföranden hos »Borgerskapets äldste» grosshandlaren J. F. Silvander i samråd med några andra af korporationens ledamöter, gillades enhälligt vid allmänt sammanträde den 13 dec. 1839 och inlämnades till magistraten med hemställan, om icke denna skulle vilja förena sig uti framställningen, i och för större »verksamhet hos riksdagsmännen».

Magistraten afböjde emellertid för sin del, utan motivering; hvarefter Borgerskapets Äldste beslöto att ensamt å egna vägnar anmoda riksdagsmännen att vid riksdagen söka befordra de i instruktionen upptagna önskemål (prot. ^{23/12}).

Af de 8 punkterna i denna önskelista innehåller ingen enda några hänseftningar på regeringssystemet; men i ett par frågor af allmänt intresse göras dock uttalanden. Sålunda uppdrages åt riksdagsmännen att »med yttersta verksamhet» söka bringa frågan om »förändrad och förbättrad näringsfrihet» till slutlig lösning i enlighet med den mening, som borgareståndet vid 1834 års riksdag omfattade. I fråga om fattigvårdens organisation förordas inrättandet af en allmän arbetsinrättning, och beträffande fångvården uttalar man sig för cellsystemet såsom »ostridigt det nyttigaste»; slutligen yrkar man den förändring i allmänna lagen, att såsom vid riksdagen förut föreslagits, de s. k. tysta förmånsrätterna måtte upphävas.

I öfrigt är det rena lokalintressen, som riksdagsmännen få anmodan att befordra (Göteborgs B. Å:s och magistrats protokoll och handlingar för 1839).

i hvilken syftning detta borgerskap genom sin fullmäktig vid förra riksmötet till Kongl. Maj:t då ingifvit underdånig ansökan.

2:o) Det af rikets ständer vid sista riksmötet enligt 82 § riksdagsbeslutet uppgjorda förslag till grundlagsförändring rörande en ändamålsenligare organisation af statsrådet bör ombudet söka befordra.

3:o) I den händelse frågan om jämkning af skatterne och deras lika fördelning för närvarande kan eller bör ifrågakomma, innan representationsförändring vunnits, bör ombudet, efter vår tanke, samma befrämja, så vidt medel därtill finnes för en lämplig ersättning till innehafvarne af privilegerad jord, därest icke någon sådan på annat sätt kan beredas dem.

4:o) Med afseende därå, att ständernes privilegier numera äro de facto undanröjde, särdeles hvad uppstäderna beträffar, och dessa således icke äga några förmåner, motsvarande skyldigheten att själfva aflöna sina domare och ämbetsmän, bör ombudet göra motion, att samma aflöning af allmänna statsmedlen utgöres likasom till statens öfrige tjänstemän, hvilka utträta kronans tjänst.

5:o) Så vidt tillgångarna medgifva och anslagen af disponible medel ändamålsenligt användas, anses det med tidens kraf för enligt, att anslaget å femte hufvudtiteln för befrämjande af vetenskaperne och de sköna konsterna ökas till dubbelt eller minst 50,000 rdr., desto heldre som det endast är ett förskott, hvilket alltid bör gifva staten full ersättning.»

Därjämte innehöll denna handling några punkter rörande rent lokala intressen.

En annan del af borgerskapet lämnade till magistratens protokoll ett skriftligt andragande, som jämte ofvan anförda punkter innehöll en paragraf af följande lydelse:

»Med afseende å statsrådernes och statssekreterarnes åtgärder rörande rikets allmänna bästa och synnerligen i afseende å statsmedlens förvaltning bör ombudet efter befogenhet begagna den rätt till anmärkning häröfver, som 107 §:n uti regeringsformen medgifver, och söka göra detta grundlagsstadgande gällande i den mån det är tillämpligt.»¹

I *Linköping* öfverlämnade »Stadens Äldste» följande skrifvelse till stadens fullmäktig vid hans afresa till riksdagen:

»Utan att vilja eller grundlagsenligt kunna inskränka den för staden valda riksdagsmannens fria verksamhet hafva likväl Stadens Äldste ansett sig böra meddela honom Stadens Äldstes, som

¹ Enligt Borås Tidning (Aftonbladet 20/11 1839).

de förmoda, af borgerskapet i gemen delade åsikter uti åtskilliga vid riksmötet förekommande viktiga ärender.

1:o) Anses en ändamålsenlig representationsförändring i högsta måtto af behovet påkallad.

2:o) Hushållningen med de utaf rikets ständer för statsverkets behof anslagne medel samt huruvida desse blifvit använde till de af ständerna föreskrifne ändamål synes äfven tarfva en noga granskning, hvarjämte för utöfning efter omständigheterna af de rättigheter regeringsformen rikets ständer medgifva tillses bör, om rikets sannskyldiga nytta alltid blifvit af konungens ansvarige rådgifvare iakttagen och om desse äga den oväld, nit, skicklighet och drift, som deras viktiga ämbeten fordra.

3:o) Någon till inskränkning i fri yttranderätt ledande förändring af tryckfrihetsförordningen bör icke tillstyrkas men väl den godtyckliga indragningens afskaffande.

4:o) En synnerlig hushållning med beviljande af anslagen bör iakttagas; särdeles hvad beträffar militärstaterna och för statsmedlen främmande behof, såsom till Statstidningen, Kgl. teatern m. m.; dock anses behöfligt, att anslagen ökas så väl till strömränsningar och dylika företag af allmän nytta som äfven för vetenskaperne och till befordrande af upplysningens spridande.»¹

Ur tidens publicistiska köckenmöddingar i *Skåneland* ha vi upphämtat ett liknande instruktionsfossil af icke mindre intresse. Aktstycket är af desto större vikt, som det äger rent officiell karaktär; det har nämligen tillkommit på vederbörligen pålyst sockenstämma. Det har därjämte sitt särskilda kulturhistoriska värde på grund af det pikanta efterspel, som därpå följde.

Den 28 dec. 1839 publicerar Kristianstadstidningen Skånska Posten ett vidimeradt protokollsutdrag från sockenstämma, hållen i Stoby kyrka den 8 i samma månad. I protokollet förmäles först, hurusom sockenmännen på begäran sammankallats för att rådgöra om »åtskilliga uppdrag» åt den nyss valde riksdagsmannen för V. Göinge härad, Håkan Nilsson i Björstorp; hvarpå följer en redogörelse för stämmans resultat. Karaktäristiskt nog, hade man först lagt hand vid brännvinsfrågan. Som man emellertid icke kunnat enas om huruvida brännvinet skulle beskattas efter pannans eller maskkarens rymd, erhöll riksdagsmannen därutinnan icke något åläggande. Däremot samlade man sig om följande punkter:

¹ Enligt Östgöta Correspondenten 11/1 1840.

1:o) »Ålades ombudet såsom en helig plikt att under intet villkor» ingå på någon *tillökning* af skatterna. »De hade hört», att det misshushållades med statens medel.

2:o) Borde ombudet verka för skjutslegans höjande.

3:o) »Skulle, som de äfven hört, H. Maj:t konungen vara omgifven af sådana rådgifvare, som rådde till det, som vore stridande mot rikets lagar, borde ombudet taga noga kännedom härom och med sin röst förena sig med deras, som sådana från regeringen vilja aflägsna.»

4:o) Ålades ombudet för öfrigt »att i allt handla i öfverensstämmelse med sin plikt, d. ä. se på landets sanna väl och ej på andras eller egna intressen, att ej låta dåra sig af fagert tal, af löften och tillbud, utan så uppfatta sina riksdagsmannaaåligganden, att han måtte hafva ett fredadt samvete och för framtiden få njuta sina kommittenters tacksamma aktning och tillgifvenhet.»¹

Nu var ju denna instruktion på intet vis af mera vådlig beskaffenhet än öfriga i dagen framkomna valförpliktelser, men den syntes åtkomlig för laga ansvar — i så måtto att vederbörande pastorsämbete medverkat till företagande af en åtgärd, som stod i strid emot grundlagens anda, om ej äfven emot dess bokstaf. Den tidens ämbetsmän voro strängt tillhållna att i liknande ting öfva vaksam uppsikt; och där de icke, såsom ofta hände, nog så bestämt förstodo att »verka i val»², läto de sig åtminstone angeläget

¹ Vederbörande originalhandling har icke kunnat återfinnas. De i Landsarkivet i Lund förvarade sockenarkivalierna från Stoby innehålla ingenting för åren omkring 1840.

Valet hade varit rätt omstridt, och åtskilliga interiörer därifrån äro illustrativa för den politiska situationen och tidens valförhållanden. Den förutvarande riksdagsmannen hade blifvit petad, trots det att valet förlagts till hans egen bostad och trakeringen varit betydande, och trots det att han gifvit sin vederbörliga tribut åt tidens oppositionella anda — i ett tal på *sockenstämma* i Vinslöf säges han hafva fällt »skarpa men allvarliga ord till regeringen att en gång skynda från ord till sak, från sken till verklighet, från yta till djup, ty tiden vore redan otålig». Den gamle ansågs emellertid icke äga »nog tenacitet i en tid, då denna egenskap mer än vanligt hos en riksdagsman torde behöfvas» (Skånska Posten 27/11, 18/12).

² Se t. ex. Från Karl XIV Johans dagar, historiska anteckningar af presidenten Georg Ulfsparré, utgifna af S. J. Boëthius, s. 145; och förf:s skrift Till historien om Anders Danielsson, riksdagsmannen för tjugosju härad, en studie öfver kumuleradt mandat vid ståndtidens riksdagar; Statsvet. tidskr. 1913, s. 180, 182.

»Vi se nästan dagligen», skriver Hans Järta till Henning Hamilton (10/1 1847) angående möjligheten att genom K. bef:de påverka valen till bondeståndet, »hvad i sådana fall äfven mindre dugliga landshöfdingar kunna uträtta» (Ur Henning Hamiltons brevsamling. Ett urval, utgifvet af Gunnar Carlquist, Sthlm 1914, I, s. 36).

vara, att icke lagen trädde för nära af dem, som bekämpade regeringssystemet. Härutinnan som i åtskilligt annat fanns ännu mycket kvar af den frihetstida ämbetsmannasurdegen.

Alltnog, vid jultiden infortrade landshöfdingeämbetet i Kristianstad afskrift af protokollet vid den nämnda sockenstämman, och kort därefter kom en liknande anmodan från domkapitlet inne i Lund. Det var justitiekanslern, som hade satt dessa myndigheter i rörelse. »Mycken vrede af dem, som makten hafva, hvilat öfver pastorsämbetet i Stoby», skrifver en korrespondent från norra Skåne till Aftonbladet (5/2 1840). Men den tydligen populäre innehafvaren af ämbetet, han bar det äktskånska namnet Jönsson, tyckes ingalunda hafva betagits af någon förfäran; och försöket att komma åt honom var mer än de styfsinta »mannarne» af det gamla snapphaneblodet kunde smätta. »En hel menighet sammanträder för att skydda sin präst, i hvilken de funnit organet för sina tankar», säger den förut nämnde korrespondenten¹.

Bönderna höllo möte och uppsatte en försvarsskrift, som därefter gick på roten för undertecknande². Däri säges ifrån med en viss retlighet och skärpa, att det var bönderna själfva, som begärt stämman, att det var de själfva och ingen annan, som yttrat sig i ämnet och begärt »uppdragen» till protokollet samt låtit införa saken i Skånska Posten. »Vi kunna ej begripa», heter det i skrifiens slutkläm, »orsaken till den förskräckelse, som hos vederbö-

¹ Kyrkoherden och prosten Petter Jönsson, med. och fil. doktor, var en ganska märklig man. Korrespondenten är riktigt stolt öfver honom på sina landsmäns vägnar: en själfständig och dugande man och mycket förmögen, svåger med biskop Agardh och väl betrodd hos sina ämbetsbröder i kontraktet, hvilka midt under bråket demonstrerat genom att enhälligt rösta på honom till direktör i Skånska prästerskapets byggnadskassa.

Jönsson hade äfven fått några röster vid riksdagsmannavalet för Lunds stift (Lunds Stiftstidning 1839 n:o 23). Han utöfvade läkarepraktik gratis i sin församling, grundade spårbank, brandstodsörening och förlikningsdomstol i orten samt var ordf. i häradets hushållsgille (L. Feuk, Miniaturbilder af bemärkta prästmän i Lunds stift på 1800-talet, s. 52).

Efter anmodan från kronfogden hade länsmannen skrivit till Jönsson för att få afskrift af protokollet. Då han ej fick något svar, skickade han fjärdingsmannen med befällning, att afskriften inom viss tid skulle insändas, vid vite af 3 rdr. 16 sk...b:o, men förgäfves. Slutligen måste kronfogden själf komma och taga afskrift.

² Införd i Skånska Posten 1/2 1840.

rande uppkommit, då vi i nämnda protokoll ej sagt annat, än hvad vi tro oss såsom medborgare äga full rätt att säga».

Efter denna demonstration synes också den ifrågasatta aktionen mot kyrkoherde Jönsson hafva torkat in ¹.

*

*

*

Frågan är nu närmast: huru ställde sig de olika politiska vederbörande till detta instruktionsväsende? Hvad först regeringen angår, så är det naturligt, att den skulle tycka det illa vara ur rent praktisk politisk synpunkt. Därjämte måste det anses hafva varit dess plikt att söka motverka inrotandet af tendenser, hvilka icke blott stodo i strid emot grundlagen utan jämväl voro i verklig mening samhällsupplösande, enär de i sina konsekvenser kunde sätta hela riksdagens handlingsduglighet i fara. Det förmärkes likväl inga direkta bemödanden härutinnan från regeringens sida, annat än några blyga trefvanden af justitiekanslern. Det måste också erkännas, att det är svårt att säga, hvilka åtgärder regeringen skulle ha kunnat tillgripa på den tiden, där icke rena olagligheter voro att konstatera ².

Vi gå därnäst till pressen, redan nu att betrakta såsom »den tredje statsmakten» — den andra, riksdagen, skola vi senare aflyssna.

Hvad det konservativa presslägret angår, så måste först anmärkas, att det ju icke var dess tidningar, som nu dominerade. Högertidningarnas, med undantag för Svenska Minerva, rätt svaga stämmor synas emellertid enhälligt ha varit emot alla politiska instruktioner, ehuru de annars föga sysselsatte sig med saken. Allt annat oberäknadt, är redan ur partisynpunkt deras hållning fullt naturlig.

¹ Dagligt Allehanda (V. F. Dalman) fann böndernas uppträdande hedrande. »Det visar», skref hon (10/2 1840), »en gryning till sådan anda, som i andra lagbundna samhällen håller ämbetshierarkien inom dess tillbörliga skrankor och gör lefvande den satsen, att mannens ord är fritt såsom hans tanke och bindes endast af lagen».

² Göteborgs Handelstidning uppger, att regeringen genom länsstyrelsernas försorg såsom ett slags motgift mot den oppositionella agitationen låtit utdela den konservativa tidningen Svenska Biet — »regeringens harefot» (H. T. 28/12 1839, 15/1 1840).

Saken i och för sig var ju för ingen del vare sig »konservativ» eller »liberal» utan allenast ett återupplifvande i ny form af föråldrade traditioner, frihetstida att icke säga ännu äldre. Men det kunde icke nekas, att instruktionssystemet knäsatts af de liberale såsom ett medel i deras kamp emot regeringen, och därför borde det af de konservative bekämpas, redan ur regeringsförsvarets synpunkt. Den frikonservativa Svenska Minervas känslor ha vi redan gifvit prof på. Hon nöjer sig emellertid icke bara med spott och spe öfver instruktionerna och deras upphofsmän, utan hon hänvisar jämväl på grundlagen samt rekommenderar saken åt justitiekanslerns »nyfikenhet».

Emellertid bar det sig ej bättre, än att det ofta särdeles olyckliga regeringsorganet »Sveriges Statstidning» (P. A. Wallmark) lyckats uppsåra ett slags instruktion i regeringsvänlig anda, och det från vederhäftigaste håll, nämligen från ärkestiftets prästerskap, hvilken instruktion tidningen i oreflekterad tjänsteifver publicerade, därmed gifvande densamma ett slags officiös sanktion¹. Aftonbladet vardt stormförtjust. Man hade tack vare Statstidningen fått ett dokument så märkvärdigt, att det aldrig skyndsamt nog kunde meddelas. Det skulle nu bli roligt att se, om Svenska Minerva och de öfriga »goda» tidningarna alltvärdare skulle våga att förklara instruktionerna för rena laglösheter².

¹ Tidningen skriver, att »en samvetsgrann prästman» ansett sig böra ställa dokumentet till dess disposition »såsom bevis af goda och fosterländska tänkesätt» hos ärkestiftets prästerskap och »till allmän efterföljd» (Sveriges Statstidning 9/1 1840).

² Svenska Minerva ägnar Statstidningen ett obarmhärtigt begabberi i anledning af att denna i förevarande delikata affär »tagit sig det orådet före att tänka på egen hand». Minerva afråder hvarje försök till fortsättning därpå, särskildt i form af något svar till Aftonbladet. »Däremot hemställa vi», skriver hon, »huruvida icke regeringen skulle, uti sitt välförstådda och angelägna intresse, finna nyttigt och nödigt att från och med idag, och så länge riksdagen räcker, instänga uti läst rum hela den egentliga redaktionsstyrelsen af Statstidningen, förhindra den ifrån att under denna tidrymd taga någon den ringaste befattning med bladet, låta räcka den sin föda genom någon upphuggen lucka på dörren och öfverlämna redaktionsbestyret emellertid åt faktorn på tryckeriet» (14/1).

Statstidningen inlät sig likväl på ett slags förklaring, i anledning hvaraf den på nytt begabbas af Minerva: Sådana där förklaringar gjorde Statstidningen bäst i att låta bli; den ifrågavarande hade det felet att, så lång den än vore, ingenting förklara, hvarjämte den inlät sig på det omöjliga, nämligen

»Dokumentet» var af följande innehåll:

»Utdrag af protokollet hållet uti Uppsala domkapitel den 18 nov. 1839.

S. D. Vid öppnandet af de denna dag från stiftets samtliga kontrakt inkomna protokoll vid valet den 13 dennes af fullmäktige för ärkestiftets vördige prästerskap till deltagande uti nästkommande års lagtima riksmöte förmärktes uti protokollet från Olands och Frösåkers kontrakt följande tillägg:

»Sedan ofvanstående valprotokoll var uppläst, justerad och underskrifvet, framträdde alla närvarande i valet deltagande af kontraktets pastorer och yttrade till ordföranden sin enhälliga önskan, såsom en bestämd opinionsyttring, att, om de af ärkestiftets högvördige prästerskap, hvilka erhålla pluralitetens röster, att såsom dess representanter vid instundande riksdag uti rikets höglöflige ständers öfverläggningar deltaga, skulle biträda den af allmänna ryktet så mycket omtalade politiska koalitionen, sådan som den blifvit af allmänna tidningarna framställd och karaktäriserad, så ville de härmed uttryckligen förklara, att det af dem i egenskap af kommittenter högelingen ogillas såsom alldeles stridande emot deras öfvertygelse om hvad för fäderneslandets lugn och välfärd nyttigt vara må; och som denna de väljandes önskan och reservation i den bästa och ädlaste afsikt yttrades och med egenhändiga underskrifter bestyrktes, ansåg undertecknad kontraktsprost det vara sin skyldighet, att det såsom ett tillägg till protokollet anföra med förklarande: att detta yttrande äfven med hans åsikter fullkomligen öfverensstämmer, så mycket mer, som det måste vara betalande kommittenters rättighet, att gifva sina valda representanter del af sina önsknings utan att därför lägga något band på deras lagliga åtgärder såsom medlemmar af ett riksstånd. Ut supra P. Wallinder, J. E. Arpi, Joh. Henr. Rollin, P. W. Westerlund, Fred. von Friesen.»

Efter inhämtande hvaraf domkapitlet beslöt att detsamma genom utdrag af dess protokoll hvarje af stiftets fem herrar riksdagsfullmäktige till kännedom meddela. Ut supra. Ex protocollo Joh. E. Forssell.»¹

Nu var där icke så liten skillnad på denna valpromemoria och de förut anförda imperativa instruktionerna, men å andra sidan

att få folk att tro tidningens tilltag vara oskyldigt nog. Det viktigaste i förklaringen vore emellertid, att man genom den erföre, det Statstidningens redaktionspersonal ännu vistades på fri fot och t. o. m. finge ha sitt eget ord med i laget!

¹ Ett betänkligt tryckfel hade insmugit sig — »mars» i stället för »nov.» —, hvilket gaf Aftonbladet anledning till vissa förhastade gissningar och utläggningar (A. B. 10/1, Sv. Statstidn. 14/1 1840).

hade dess betydelse ökats därigenom, att den på domkapitlets försorg cirkulerat till alla de valde riksdagsmännen i stiftet. I alla händelser kunde man nu, särskildt sedan den prästerliga valpromemorian med gillande intagits i den ministeriella tidningen, icke gärna göra sak emot den förut omförmälte skånske kyrkoherden och samtidigt blunda för hvad i liknande måtto försiggått i ärkestiftet under hägnet af själfve Carl Fredrik af Wingård¹.

Händelsen var tydligen ett surt äpple för Svenska Minerva och konsorter, och de hade åtskilligt hufvudbry för att undanförlara det hela.

* * *

Hvad så den liberala pressen vidkommer, ha vi redan angifvit Göteborgs Handelstidning (M. Prytz) såsom en ifrig tillskyndare af det imperativa mandatet i dåtida form och omtalat Aftonbladets skadeglädje öfver den prästerliga »opinionsyttringen».

Redan en månad innan Handelstidningen förordade den ofvan anförda bohuslänska instruktionen, hade hon i anledning af det förestående Göteborgsvallet tagit till orda i imperativt syfte. Det vore nu tid att »en gång visa den rätta lejonmärgen så i handling så i ord», menade hon; den blifvande riksdagen borde göras till ett råfst- och rättareting — hvarför då underlåta att i enlighet därmed gifva sina riksdagsmän bestämda uppdrag? Brukade man icke för simpla bolagsstämmor o. d. gifva bestämda instruktioner åt sina ombud — hvarför då icke göra sammaledes vid det viktigaste af alla mandat? »Är samhället annat än ett bolag? Äro riksdagsmännen annat än bolagets ombud eller kuratorer för den stora *massan*, folket? Och hvar finnes någon, som man verkligen kunde ge fullmakt in blanco? Vådan af ett blindt förtroende är emellertid i

¹ Såsom motsats till Uppsalakapitlets förfarande kan det förtjäna att anföras, hurusom *Linköpings* domkapitel under hänvisning till grundlagen vägrade kommunicera ett från något af kontrakten inkommet memorial med begäran om de valda riksdagsmännens medverkan till afskaffande af läroverksstatens dubbla tjänsteårsberäkning. *Dagl. Allehanda*, som efter Östgöta Correspondenten omnämner denna historia (12/1 1840), synes vilja insinuera, att högvördiga vederbörande behagade göra än si, än så — allteftersom en opinionsyttring vore »behaglig» eller tvärtom!

intet stånd så stor som inom borgareståndet. Hvarje individ inom detta stånd existerar, så att säga, af intet något annat än *egennyttan*, åtminstone i dess bättre bemärkelse af det egna intresset»¹.

I den liberala pressens högkvarter ser det ut som om man icke varit riktigt belåten med den vändning instruktionsväsendet tagit. Hvad man därmed hade åsyftat var tydligen att skapa en pålitlig oppositionskår inom de båda lägre stånden, med hvilken man kunde operera emot det förhatade *regeringssystemet*: kunde man bara drifva bort den sittande konseljen, genomkämpa en sannolik konstitutionell konflikt och tvinga den »allenstyrande» på knä, så skulle allt det andra falla oppositionen till. Det gällde därför att organisera valmännens opinionsyttringar så, att de samstämmigt pekade mot detta samma mål — härom skulle valmännen uttala sig tydligt och bestämdt, härom och endast härom skulle de tala imperativt. Det var någonting liknande, som när i vår tid efter liberala samlingspartiets bildande de frisinnaade valkandidaterna fingo förbinda sig att såsom riksdagsmän tillhöra detsamma; gafs en sådan förbindelse, ansågs ingen specifikation af vallöften nödig.

Men bl. a. i brist på organisation utföll 1839 års valparoll icke lika lyckligt. Sedan de imperativa tendenserna en gång släppts lösa, så togo gamla traditioner ut sin rätt. Riksdagsmännen kommo dragande icke blott med de hufvudsakliga och äskade imperativen utan med hela mängder af vidt skiftande utfästelser, som ingen opposition i världen, kommen till styret, kunde vara med om att genast realisera. Och ingenting är farligare för en opposition, som en gång ämnar öfvertaga regeringen, än att lofva för mycket, att binda sig inom för snäfvå mått eller åtaga sig att bygga Rom på en dag.

Sålunda finna vi den bekante publicisten Johan Johansson, hvilken starkt ifrade för »hundrasjuan» (RF § 107) såsom A och O i oppositionens fälttågsplan, i tidningen Freja svåra beskärma sig öfver den *embarras de richesse*, som instruktionerna ställde i utsikt vid den kommande riksdagen². Han skrifer bl. a.: »Hvarje riks-

¹ Fortsättningen af artikeln visar, att det är borgareståndets privilegier som åsyftas. H. T. 4 och 11 nov. 1839.

² Artikeln har den betecknande rubriken: Hvarpå allt ankommer eller om en plan för riksdagen. Nyaste Freja 13 dec. 1839. Hufvudredaktör för tidningen var då August Blanche.

dag hitintills har varit ett uppträde snarlikt sagan om babyloniska förbistring. Skall det blifva annorlunda vid den nu instundande? Uppriktigt taladt, ges därom föga hopp, när man betraktar de digra recepter, också instruktioner kallade, omfattande snart sagdt alla möjliga samhällsfrågor, med hvilka de väljande på en del ställen försett sina riksdagsfullmäktige och som i vissa tidningar blifvit tryckta och lofordade. Skulle riksdagsmännen från många orter komma utrustade med dylika föreskrifter om omstöpning af alla möjliga samhällsförhållanden, och hvad än värre vore, skulle hvar och en vid ankomsten till riksdagen framtaga sitt recept och börja att sätta det i verket, så vore visserligen så godt att genast säga farväl åt alla förhoppningar. Skall *allt* uträttas på en gång, så är det säkraste, att intet blir uträttadt eller åtminstone icke något nyttigt».

Aftonbladet (L. J. Hierta) hade redan tidigare tagit upp saken, mest från dess principiella sida, men i samband därmed vändt sig emot *detaljerade* instruktioner. Tidningen yttrade sig i öfrigt på ett sätt, som äfven ur moderna synpunkter är fullt tillfredsställande.

Ville man med instruktionsväsendet förstå, »att bestämda föreskrifter skulle meddelas ombudet, från hvilka han ej ägde rätt att vika, hvarken till höger eller vänster», så tillstode tidningen obetingadt, att »ingen man af någon hållning i karaktären och aktning för sig själf kunde eller borde ingå på så inskränkande villkor, emedan uppdraget då icke innefattade ett förtroende utan endast en budskickning att fullgöra bestämda order»; sådana på förhand lagda band på representanterna »skulle upphäfva hela möjligheten af den sammanjämkning af åsikter, som åsyftas genom öfverläggningarne före beslutet»; hela diskussionen blefve endast en fars, och »riksdagen» bestode allenast däri, att hvar och en framlämnade sina vota öfver de väckta frågorna, hvilket utan någon beredning i utskotten eller vidare öfverläggning, kunde ske lika gärna den första som den sista dagen af riksmötet. Det behöfdes icke att argumentera om denna åsikt. Den innebure sin egen vederläggning, om man blott besinnade, dels att kommittenterna icke kunde känna på förhand alla de frågor, som komme att väckas, dels att om de det kunde, det skulle fordras nästan lika långa riksdagar inom hvarje väljande kommun för att utröna, *huru* majoriteten ville, att dess

ombud skulle votera i alla de särskilda frågorna. Huru man än vände saken, så visade det sig, att »något måste lämnas till förtroendet», och det vore väl äfven därför som ombudet kallades »representant eller *fullmäktig*».

Men å andra sidan måste man anse lika orätt att till riksdagsman taga den förste bäste, som anmälde sig för det billigaste arvodet. »Just därför» — slutar tidningen — »att representantkallet omfattar det viktigaste förtroende, som kan åt en medborgare uppdragas, och just därför, att bestämda föreskrifter *icke* kunna lämnas för sättet att motsvara detta förtroende i alla möjliga fall, just därför måste det vara så mycket nödvändigare, att känna den blifvande representantens karaktär och tänkesätt, åtminstone öfver hvad som bör utgöra de egentliga *hufvudföremålen* för ständernas rådplägnings, och att åtminstone icke lämna sin röst åt den, som till äfventyrs kunde *motarbeta* majoritetens tänkesätt i dessa hufvudpunkter».

I samband med anförandet af instruktionerna från Borås och andra håll tager tidningen på nytt till orda i frågan och framhåller åter igen det olämpliga i alltför detaljerade föreskrifter från valmännens sida¹.

* *
* *

Den sundare uppfattning af förhållandet mellan valmännen och den valde, som Aftonbladet sålunda i själfva verket företräder och som ungefär sammanfaller med »En Ärlig Svensks» tal om den rätta jämvikten dem emellan, synes man äfven i allmänhet ha häfdat inom riksdagen.

Hvilket inflytande instruktionerna kunna ha haft i afseende på oppositionens sammanhållning och operationer samt på riksdags-

¹ A. B. ^{28/10} och ^{20/11} 1839. Tidningens första artikel har i hög grad karaktären af ett slags direktiv för valmännen i afseende på det rätta instruerandet af representanterna till den kommande riksdagen — skriven som den är »inför de stundande valen». Den betonar, att man hufvudsakligen borde hålla sig till tvenne postulat: krafvet på en representationsreform och krafvet på en förändring i regeringssystemet.

arbetet öfverhufvud, är icke möjligt att bestämdt afgöra¹; men att man gemenligen icke tagit kommittenternas imperativ alltför hårdt åt sig, torde vara säkert. Det förefaller åtminstone så, när man tager del af förhandlingarna i bondeståndet vid ett par tillfällen, då instruktioner där företeddes och åberopades.

Första gången ett sådant intermesso inträffade var vid debatten öfver Hans Janssons ryktbara svarsadress, då Jonas Kylander från Värmland ville stärka sitt förord för adressen genom att uppläsa det »åliggande», som hans valmän »till riksdagsmannavalprotokollet ingifvit». Han föredrog följande protokollsutdrag från ett af valtillfällena:

»Vid detta elektorsval för Holmidals pastorat torde församlingarne yttra sig om icke deras allmänna önskan är, att den för Nordmarks härad blifvande riksdagsmannen måtte vid riksdagen ej allenast i underdånighet söka fästa Kongl. Maj:ts nådiga uppmärksamhet på häradets af skattebörderna kända och nödställda belägenhet utan äfven till beredande af nedsättning och billigare fördelning af dessa skattebörd söka vinna rikets höglöflige ständers deltagande; och som till vinnande af detta syfte en förbättrad riksdagsrepresentation är hufvudsaklig, så önskas, att den blifvande riksdagsmannen på konstitutionell väg beifrar förenämnde ämnen. Sällom den 10 nov. 1839. Petter Svartengren.

Sedan detta blifvit inför protokollet uppläst, förenade sig samtliga socknemännen och bejakade dess innehåll med anmodan till elektorerne att aflämna detta anförande till den blifvande riksdagsmannen. År och dag som ofvan. Atterberg, kontraktsprost.»

Ingen synes ha funnit någon anledning till att göra anmärkning emot åberopandet af denna *cahier*; den togs utan vidare till ståndets protokoll.

¹ Åtskilligt af hvad instruktionerna innehöllo går förstas igen här och hvar i motioner och anföranden. Så t. ex. i Hans Janssons förslag till svar på trontalet och i de stora »adressdebatterna» därom. Redan i sitt hälsningstal till adeln vid riksdagens början alluderar Hans Jansson på valmännens föreskrifter; han yttrar bl. a.: »Då bondeståndets ombud af sina kommittenter erhållit uppdrag att efter yttersta förmåga söka medverka till sådana konstitutionella beslut och reformer, hvilka leda till ett stadgadt förtroende emellan regering och folk, till nationens belåtenhet och samhällsskicket förbättring, är det med glädje mod bondeståndet hoppas kunna kraftigt stödjas af en uppläst och med tidsandans fordringar öfverensstämmande opinion inom höglöfliga ridderskapet och adeln.»

Så mycket mera väsen af sig gjorde en annan instruktión, som företeddes längre fram under riksdagen, nämligen vid den hetsiga diskussionen i representationsfrågan. Den föranledde ett uppträde, som i hög grad påminner om den lilla parlamentariska autodafé man vid 1914 års vaderiksdag anordnade öfver riksdagsmannen Kronlund i följd af hans emot det imperativa partimandatet yppade tredska.

Det tyckes ligga i slakten hos västgötarne i allmänhet och skaraborgarne i synnerhet att vilja hålla en hård imperativ hand öfver sina riksdagsmän. Det förspordes före valen till 1840 års riksdag från Västergötland, att man där ingalunda skulle låta slumpen råda i afseende å valens utfall ur partisynpunkt utan nu riktigt »rannsaka hjärtan och njurar»¹. Formliga instruktioner torde där äfven varit vanligare än annorstädes.

Det var också främst västgötar, som agerade i 1840 års kif i bondeståndet om fritt eller bundet mandat.

Den som då spelade partiexekutorns roll var ingen mindre än den framstående bondeståndsledamoten och oppositionsmannen Fredrik von Zweigbergk från Skaraborgs län, och den tredska var hans länsbänkkamrat Anders Brissman. Denne hade yttrat, att han icke vågade »uppofta» sina kommittenters uttryckligen uttalade önskan om förhindrande af en alltför radikal representationsförändring, och att han därför icke kunde med sin röst understödja det föreliggande förslaget från konstitutionsutskottet till ny riksdagsordning m. m. Vid debattens fortsättning följande dag uppträdde von Zweigbergk och förklarade, såsom det förefaller med rätt mycken förmyndareton, att han »verkligen med ledsnad» hört en ståndsbroder från samma län som han själf försvara den nuvarande representationen och yttra, det han icke erhållit uppdrag från sina kommittenter att yrka förändring däruti. »Hans kommittenter, fortsatte von Zweigbergk, »hafva dock till mig skickat en för honom utfärdad instruktión, den jag för honom i enskild väg visat men hvilken han icke af mig undfått»; hvarefter han uppläste den omtalade instruktiónen, som hade följande lydelse:

»I likhet med de önsknigar, som de flere landets innebyggare

¹ »Riksdagsmannabetraktelse» från Västergötland i Aftonbladet 19/10 1839.

af bondeståndet i åtskillige orter ansett nödige att vid innevarande riksmöte få framställde, hafva undertecknade äfven velat anmoda deras utsedde ombud riksdagsmannen Anders Brissman från Ingabo af Vartofta härad, Skaraborgs län, att å våra vägnar yrka följande:

1:o) Att som svenska folket är ett och följaktligen vid sine riksdagar borde hafva ett odeladt ändamål, ett intresse, allmän välfärd, och detta ingalunda kan vinnas, så länge folkets fullmäktige äro enligt vår riksdagsordning delade uti fyra stånd; så är vår allvarliga önskan, att riksdagsman af alla krafter befordrar ett förändradt representationssätt, till beskaffenhet liknande Norges, det vill säga, att vi här få en sådan riksdagsordning, som norska folket, hvilket utgör *ett enda stånd*, vid sina storting begagnar.

2:o) Skulle, som spordt blifvit, Hans Majestät Konungen vara omgifven af sådane rådgifvare, som rådde till det, som vore stridande mot rikets lagar, så bör ombudet taga noga kännedom härom och med sin röst förena sig med deras, som sådana från regeringen vilja aflägsna.

3:o) Yrka vi: att riksdagsman ingalunda beviljar nya anslag eller bevillningar, utan tvärtom att bevillningen måtte *försvinna* eller åtminstone till $\frac{2}{3}$ nedsättas samt att nödige indragningar och besparingar i statsutgifterna måtte tillvägabringas.

4:o) Att noga redovisning måtte ske för statsmedlens användande i alla afseenden, och om misstag däruti ägt rum, desse måtte rättas och fullkomligt ersättning af vederbörande äskas och yrkas, i den händelse desamma för deras rätta ändamål icke blifvit använda.

5:o) Att alla onödige och öfverflödige hofämbeten och tjänster måtte indragas, äfvensom att betydliga besparingar uti vår diplomati måtte äga rum medelst indragning af utländske ministerplatser, hvilkas förrättningar i stället borde bestridas af några få *chargés d'affaires*, konsulter och handelsagenter.

6:o) Tryckfrihetens återställande i det skick den var före 1812 års riksdag.

7:o) Att landshöfdingeämbeten hädanefter måtte besättas af män, som äga grundlig kunskap i grundlagarne, allmänna lagfarenheten, kameralvetenskaperne och ekonomien.

8:o) Att arméens eller krigsmaktens antal, särdeles de *värfvades*, såsom staten mycket betungande och i fredstider alldeles onyttige, måtte betydligt inskränkas.

9:o) Att vid ämbetens och tjänsters besättande ofrälse förtjänsten ej måtte stå efter börden.

10:o) Att alla lagmansrätter, såsom allmänheten betungande och för rättvisans erhållande öfverflödige domstolar, måtte hädanefter afskaffas.

11:o) Att korrektionsinrättningen, så vida möjligt är, måtte å aflägsen utrikes ort, helst på någon ö, anläggas för att dit transporterat fångar efter att hafva med utländsk sjömakt, till exempel England eller Holland, öfverenskommit om erhållande af en därtill tjänlig plats.

12:o) Att alla bevisligen utfattige landsinneväpnare måtte från alla slags utskylder blifva befriade.

13:o) Då af den mängd af nya lagförslag, som äro att förvänta af regeringen, till exempel brottmålslag, kommunallag, fattiglag m. fl., man ingalunda på förhand kan bedöma deras halt, öfverlämna vi desse viktige och grannliga ämnen åt riksdagsman, med uppmaning att ständigt hafva folkets allmänna nytta för ögonen.

14:o) Ändteligen fordra vi uttryckligen: att i de fall, riksdagsman själf ej äger förmåga att rätt bedöma en sak, intet förhastadt votum afgifves, med mindre en förfrågan hos någon allmänt aktad riksdagsman inom ståndet föregått, jämte det vi af tidningarne önska få se, att riksdagsman aldrig uteblifver från någon votering och där alltid med sitt ja tillstyrkt det rätta och med sitt nej vägrat det orätta.

Vartofta härad i februari 1840.»

(Undertecknad med 40 namn, hvaribland en elektors.)

Ett flertal talare i den pågående debatten hade redan vittnat om sina »hemmavarande medbröders» tänkesätt och ålägganden. Anders Göransson från Kopparbergs län hade fått »det bestämdaste uppdrag» af sina valmän »att medverka till någonting bättre» i fråga om representationsskicket. Henric Andersson från Örebro län meddelade för sin del: »Vid valet till riksdagsman för den domsaga jag representerar aflämnades en af flere elektorer undertecknad skrift, hvaribland annat framställdes den önskan, att deras representant borde söka att tillvägabringa ett nytt representationsätt i likhet med brödrariket Norges.» Och Ola Jeppsson från Blekinge berättade, att han vid föregående sammanträden, såväl å riddarhuset¹ som inom bondeståndet, hört några af sina medbröder yttra, det de erhållit »ovillkorligt uppdrag» att medarbeta för tillvägabringandet af en ny representation; en af dem hade t. o. m. sagt, att om detta af honom åsidosattes, han vid sin återkomst till hemmet skulle blifva om icke stenad så åtminstone innerligt hatad — hvilket allt Ola Jeppsson ingalunda ville betvifla men dessmera beklaga².

¹ Man anordnade i och för representationsfrågan vid 1840 års riksdag s. k. gemensamma öfverläggningar af alla fyra stånden å riddarhuset. De voro, då liksom en eller annan gång eljes, privata; officiella sådana infördes först 1856. Se förf:s afhandling Om formerna för behandling af skiljaktiga beslut, I, s. 53.

² Äfven i borgareståndet gjordes under representationsdebatten en och annan hänvisning till kommittenters föreskrift. Petré betonade, att »en be-

Men det var egentligen von Zweigbergks uppträdande, som förde instruktionsfrågan in i elden, och den verkade som olja på de redan förut nog så häftiga lågorna. Man fann hans ton personlig och mästrande och förargade sig storliga. Först och främst reagerade den angripne Brissman själf på det kraftigaste emot sin länskamrats själftagna »förmynderskap» och förklarade, att han ej kände eller erkände någon annan auktoritet, hvars föreskrifter han vore skyldig att följa, än Sveriges grundlag. Om ett sådant uppdrag som det anförda blifvit af valmännen »allmänneligen» lämnadt, så skulle han visserligen icke förbisett deras »önskan», utan med nöje följt den, så *framt* den öfverensstämte med grundlagen, rikets sannskyldiga nytta och hans egen öfvertygelse. Men *vid valet* hade ingen enda röst höjts i antydda syfte. Då så vore och han icke kommit till riksdags för att bevaka enskilda personers intressen, kunde han icke fästa afseende vid en enda elektors och några andra subskribenters uppdrag, hvars fullgörande till alla punkter för öfrigt vore en ren omöjlighet enär vid hans ankomst till riksdagen motionstiden redan utgått. Uppljningsvis meddelade Brissman, att undertecknaerna blott ägde ett jämförelsevis ringa hemmantal, under det att de härad han representerade omfattade 5 å 600 hela mantal. Per Östman från Västernorrlands län samt Nils Strindlund ställde sig på samma sida, förklarande, att de »med all aktning för kommittenternas instruktioner» icke ansågo dem stå rätt väl tillsamman med grundlagen. Och Per Jönsson från Jönköpings län ifrågasatte rent af att på von Zweigbergks uppträdande tillämpa § 110 i regeringsformen, om störande af friheten i ständernas öfverläggningar, samt hemställde ur synpunkten af stän-

tydligare del» af medlemmarna erhållit sina valmäns »bestämda uppdrag» att medverka till en förbättring af riksdagsskicket. Stockholmsrepresentanten Ekholm »dristade» äfven inblanda kommittenternas uppdrag i frågan, ehuru han väl visste, att han i främsta rummet borde »utan sidoblickar bevaka det högsta, det allmänna intresset». Å andra sidan försäkrade Grapengiesser, att om han erhållit ett dylikt uppdrag, så skulle han icke velat begagna sig därpå, emedan han måst antaga, att det »blott af misstag» tillkommit. Han hyllade nämligen den satsen, att »ständernas nuvarande representanter icke ägde rättighet att för evärdliga tider bortskänka borgerskapets andel i representationen» — eller precis hvad längre fram den store filosofen Boström förkunnade i afseende på riksens ständer öfver lag (Bg. 1840 ^{24/10}, 1841 ^{19/4}).

dets heder, om icke den obehagliga diskussionen om detta intermesso kunde ur ståndets protokoll utgå.

Det odiösa i denna instruktionsaffär låg ju dels däri, att de valmän, som enat sig om den ifrågavarande instruktionen, icke öfverlämnade denna till den valde själf utan till en af partiledarne i bondeståndet; och dels däri, att denne icke aktade för rof att inför ståndet uppträda som ett slags kontrollant och åklagare i en sak, som närmast tillhörde vederbörande riksdagsman och valmän själfva att sinsemellan upplära. Detta blef »medbröderna» för starkt eller för genant: ingen uppträdde till von Zweigbergks försvar, och han själf retirerade under förklaring, att han ej så illa ment¹.

Om man sålunda af allt hvad i saken förekommit, inom riksdagen och den ledande tidningspressen, icke torde äga anledning att tillmäta 1840 års instruktioner någon större betydelse såsom uttryck för ett öppet erkänt principalat i strängare mening, så gifves det likvisst åtskilligt, som låter en ana, att de fyllt en på förhand afsedd och ingalunda oviktig mission i spelet och de hvarandra korsande påtryckningarna bakom kulisserna vid ett mer än vanligt kifaktigt och terroristiskt riksmöte².

*
*
*

Nu afslutade framställning torde ha gifvit vid handen, att grundsatsen om riksdagens och riksdagsmännens själfständighet gentemot kommittenterna tidigt slagit igenom i Sverige, inom den vederhäftigare politiska publicistiken såväl som i politisk praxis, men äfven att principalatsanspråk och imperativa tendenser icke

¹ Bd 1840 28/10.

² Vid ett senare tillfälle af skarp partiuppdelning och viktigt afgörande ha nog imperativa mandat spelat en viss roll, nämligen hos adeln under de kritiska dagarna i dec. 1865. Enligt utsago i bref från »en ämbetsman, som stod alldeles midt uti händelserna» skola »flera af riddarhusets medlemmar» icke hafva deltagit uti voteringen öfver det hvilande representationsförslaget, »emedan de lofvat sina fullmaktsgifvare att ej bifalla detsamma» (Hellberg, Mina Samtida, XII, s. 169).

Göteborgs Handelstidning (29/11 1865) omtalar ett exempel (från Uddevalla) på afgifven skriftlig försäkran af adelsfullmäktig att rösta för det hvilande förslaget.

desto mindre funnit tillfälle att framträda och sätta frukt, långt efter det de blifvit af riksens ständer utdömda och i själfva grundlagen biltoge förklarade.

Vid försvaret af riksdagens själfständighet gentemot de väljande korporationerna, orterna eller individerna utgick man gemenligen från rent praktiska synpunkter, gällande för hvilken representation som helst. Man såg saken såsom en rent praktiskpolitisk fråga, med hvars rätta lösning riksdagens auktoritet och handlingsduglighet vore oupplösligen förenade. Riksdagsmännens beroende af kommittenterna vore någonting så vådligt, att däri genom »själfva regeringssättets natur, art och beskaffenhet i grund fördärfvades och allting ställdes uti oreda, osäkerhet och obestånd», menade 1747 års ständer. Tankegången är densamma i »En Ärlig Svensk» liksom sedermera i Aftonbladet.

Det är tydligen också närmast i omsorgen om riksdagens maktställning och verkningsförmåga, som grundlagsstiftarna af 1809 förklarar alla instruktioner från valmännens sida kraftlösa, att icke säga otillåtna, ehuru det annars visst icke skall förnekas, att de i riksdagsordningens § 1 definitionsvis upptagit en »modern» representationsteori, ut från hvilken det imperativa mandatet oberoende af praktiska hänsyn måste negeras¹.

¹ Till denna sak torde vi i en senare uppsats återkomma.

”Det mest aktuella problemet inom den moderna sociologien”.

Af

Ingenjören, fil. lic. C. Billberg.

Professor Steffen har funnit tillfälle att under en paus i utgifvandet af sin systematiska framställning af sociologien publicera en kritik af Marx' teorier, hvilken kritik ur flere synpunkter är af stort intresse ¹.

Förf. har tagit till hufvuduppgift att visa, det Marx' viktigaste teorier icke utgöra resultat, vunna på induktiv väg ur socialvetenskapliga eller ekonomiska studier, utan att de äro tillkomna genom deduktion från aprioristiska utgångspunkter, d. v. s. att i främsta rummet den materialistiska historieuppfattningen och proletariatteorien äro deducerade med ledning af en otillfredsställande och metafysisk kunskapsteori, samt därför äro ovetenskapliga och ohållbara. Härvid är att märka, att det naturligtvis är fråga om dessa teorier i deras rigorösa form hos Marx och hans efterföljare, enligt hvilka t. ex. de ekonomiska faktorerna äro de som främst bestämma samhällets byggnad och förändringar. Denna uppfattnings oriktighet hindrar naturligtvis icke, att nämnda faktorer kunna utgöra de viktigaste bland dem, som ligga i andra planet; i första planet stå blott de *psykiska*.

För att visa de Marx'ska teoriernas uppkomst och utveckling söker sig förf. med all rätt tillbaka till Marx' ungdomsår och redogör för hans utbildning och allmänt filosofiska ståndpunkt. Han bestyrker därvid det kända förhållandet, att det är i Hegels

¹ G. F. STEFFEN, »Marx och Materialismen». Sthlm 1914.

filosofi och särskildt i dennes logiska metoder nyckeln till Marxismen är att söka.

På tal om Marx' andliga utveckling och studier har förf. emellertid förbigått en omständighet, som dock förtjänar att framhållas, nämligen Marx' stora brist på naturvetenskaplig bildning. Till en början voro de klassiska språken föremål för hans intresse; vid universiteten öfvergick han sedermera till de juridiska, filosofiska och historiska diciplinerna för att längre fram på egen hand kasta sig på de nationalekonomiska studierna, inom hvilka hans lifs stora verk faller. Att Marx stod helt främmande för naturvetenskaperna och deras metoder, därom bära hans teorier allt för tydligt vittnesbörd. Också kan man utan öfverdrift säga, att det helt enkelt var denna omständighet, som medförde, att han öfver hufvud kunde ansluta sig till den hegelska dialektiken, liksom äfven att här ligger grunden till, att han saknade det vetenskapliga utvecklingsbegreppet. Att den sistnämnda omständigheten endast kan förklaras ur det påpekade förhållandet, torde framgå af följande erinringar.

Marx' produktion infaller under tidsperioden 1845—1883, och sysselsatte honom därvid »Das Kapital» åtminstone från 1867, då dess första del utkom. Hur hade icke under detta tidsskede utvecklingsidéerna framställts och fördjupats: För att endast erinra om några hufvuddata, hade Lamarck redan 1809 genom sin »Philosophie zoologique» mer energiskt än någonsin tidigare skett infört utvecklingshypoteserna och därpå grundade teorier i studiet af den organiska naturen, och jämt femtio år senare utkom Darwins »Arternas uppkomst», hvarigenom dessa teorier ytterligare fördjupades och befästes. Men icke nog härmed: Vända vi oss till sociologien, Marx' eget forskningsområde, möta oss likartade förhållanden. Under tidsskedet 1819—1857 grundade August Comte definitivt i »Cours de Philosophie positive» och »Système de Politique positive» den sociologiska utvecklingsläran. År 1860 började Spencer utgifva sin filosofi, hvars ryggrad utvecklingsläran utgör, liksom denna äfven bildar grundvalen för hans sociologi, publicerad från år 1867. Hela den omfattande vetenskapliga produktion, som närmare eller fjärmare låter anknyta sig till de nämnda banbrytande arbetena, hade redan före Marx' död låtit ut-

vecklingsidéerna verka befruktande inom snart sagdt de flesta områden, där de öfver hufvud äga betydelse.

För hela denna filosofiska och vetenskapliga rörelse måtte Karl Marx stått fullständigt främmande, åtminstone såvida man kan döma därom på grund af en helt och hållet andra hands kännedom om hans skrifter, och helt säkert hade han också, därest han verkligen varit förtrogen med nämnda åskådningar, lyckats utnyttja desamma till en bättre sociologisk utvecklingsteori än den bekanta katastrofteorin, hvilken, såsom prof. Steffen framhåller, icke utgör en verklig utvecklingsteori utan en halfmetafysisk konstruktion.

Marx' katastrofteori erbjuder osökt en parallell, som icke saknar sitt intresse, till en celeber strid om den biologiska utvecklingsläran.

Som bekant uppstod år 1830 en kontrovers mellan Cuvier och G. St Hilaire, under hvilken den senare förfäktade utvecklingslärans principer med stöd af Lamarcks arbeten och framförallt af de fossila lämningar af utdöda djurarter, hvilka den paleontologiska forskningen bragt i dagen. Cuvier åter fasthöll vid skapelsemyten, men framlade till förklaring af fossilen sin bekanta katastrofteori, enligt hvilken den organiska världen genom periodiskt återkommande omhvälfningar skulle gått under, samt därefter nyskapats i mer utvecklade former. I logisk analogi härtill framställde Marx till förklaring af samhällsbyggnadens förändringar *sin* katastrofteori, som härleddes ur af honom antagna filosofiska premisser. I båda fallen föreligga alltså teorier grundade på aprioristiska och ovetenskapliga utgångspunkter, hvarför de också visat sig vara för forskningen värdelösa. Båda utgöra också exempel på det inflytande en forskares allmänt filosofiska ståndpunkt ofta nog utöfvar på lösningen af de kritiska problemen inom hans speciella forskningsområde. Det synes för öfrigt som skulle omfattandet af en katastrofteori af ett eller annat slag utgöra den enda återstående möjligheten för dem, som ej anse sig kunna godtaga utvecklingsteorierna.

Låtom oss efter denna afvikelse återgå till prof. Steffens framställning.

De socialistiska teorier, hvilkas metafysiska ursprung och ovetenskapliga karakter den ärade förf. särskildt framhåller, äro följande:

1) Den materialistiska historieuppfattningen i dess allmänna drag, enligt hvilken produktionen är den primära samhällsgestaltande faktorn, efter hvilken psykiska, rättsliga m. fl. förhållanden i hufvudsak rätta sig.

2) Katastrofteorien, enligt hvilken samhällsutvecklingen försiggår genom successiva revolutionära katastrofer, förorsakade af förändringar inom produktionen. (Se äfven Steffen: Soc.-Stud. h. 6, p. 143.)

3) Proletariatteorien eller teorien för proletariatets väsen och historiska uppgift (Marx o. Mat. pp. 29, 31, 83, 86, 91, m. fl.). I samband härmed framhåller förf. skepheten och öfverdriften i den gängse klasskampsteorien. (Se äfven Steffen: Soc. Stud. h. 6, p. 147.)

4) Utarmningsteorien, enligt hvilken arbetarna skulle alltmer utarmas, såväl ekonomiskt som intellektuellt och moraliskt, inom det moderna, kapitalistiska samhället. (Marx o. Mat. pp. 42, 77 etc.)

5) Teorien att »den kommande sociala revolutionen» skulle »för all framtid absolut afskaffa och omöjliggöra klassamhället, klasskampen samt kampen om egendom och ekonomisk makt» (l. c. p. 35).

Utom nu anförda teorier, hvilka han med angifna undantag förkastat såsom fullständigt ohållbara, har prof. Steffen i andra af sina skrifter starkt reserverat sig beträffande ytterligare trenne af socialismens hufvudläror. Dessa äro:

6) Koncentrationsteorien, enligt hvilken maskintekniken skulle medföra en koncentrerung af produktionen i ett relativt allt mindre antal mycket stora företag. (Se Soc. Stud. h. 6 »Kampen för välståndet» p. 140.)

7) Ackumulationsteorien eller uppfattningen att »ägarna af de materiella produktionsmedlen måste aftaga i relativt antal och att de egendomslösa, maktlösa, för nakna uppehållet arbetande löneslafvarne måste relativt och absolut tilltaga i antal». (Soc. Stud. h. 6, p. 140.)

8) Socialiseringsteorien, enligt hvilken arbetets ökade produktivitet gör onödig »producenternas delning i en härskande, produktionsmedlen ägande och produktionsvinsten uppsugande öfverklass

samt uti en undertryckt, egendomslös, för blotta uppehållet arbetande underklass». (Soc. Stud. h. 6 p. 140).

Rörande dessa trenne senast anförda teorier förklarar förf.: »Koncentrations- och ackumulationsteorierna såväl som socialiseringsteorien innehålla måhända, trots sin bevisliga skefhet, ett större mått af sanning än angriparna vanligen velat medgifva» (Soc. Stud. h. 6, p. 143). Af detta uttalande framgår icke hur långt förf. är benägen att ansluta sig till de ifrågakvarande teorierna. Så mycket torde man dock vara ense om, att de tvenne första af dem i sin generella form snarare motbevisas än stödjas af tillgänglig statistik öfver den hittillsvarande utvecklingen, utan att man därför behöfver underskatta koncentrationens stora omfattning. Hvad åter socialiseringsteorien angår innehåller den ju, bortsett från dess agitatoriska formulering, uttalanden om dels ekonomiska, dels organisatoriska förhållanden, som uppenbarligen bero på många flera faktorer än arbetets produktivitet.

Af det sagda torde framgå, att prof. Steffen antingen helt och hållet förkastar eller åtminstone starkt reserverar sig mot så godt som alla socialismens hufvudläror. Hvad han anser sig kunna godtaga af desamma skall längre fram beröras.

Men den socialistiska lärobyggnaden innesluter ju äfven en del rent ekonomiska teorier. Äfven dessa har förf. berört i det arbete, hvarom här i första rummet är fråga (Marx o. Mat. p. 36). Han antyder där, hurusom Marx värde-, kapital- och produktions-teorier »affödts» af hans aprioristiskt konstruerade proletariatteori, hvilken de skulle tjäna såsom stöd, samt tillägger därpå: »Man kan då också börja ana, hvarför Marx hela ekonomiska teoribyggnad icke visat sig vara hållfastare, än att den efter ett halft sekel ligger nästan fullständigt i spillror» (Se äfven Steffen: Soc. Stud. h. 4 »Socialpolitikens förutsättningar och uppgifter» p. 50.)

Allt hvad ofvan anförts hindrar naturligtvis icke, att de arbeten, hvilka inrymma de anförda teorierna, i prof. Steffens ögon, liksom i andras, innehålla en mängd värdefulla iakttagelser och detaljer, något hvarom här likväl icke är fråga. Icke heller skall här beröras socialdemokratiens eller öfver hufvud taget den praktiska politikens förhållande till socialismens lärobyggnad. Här är endast fråga om förf:s ställning till socialismens viktigaste teorier,

och denna synes, efter hvad ofvan anförts, utan öfverdrift kunna sammanfattas sålunda, att han anser *socialismens hela teoribyggnad, den ekonomiska såväl som den sociologiska, numera ligga nästan fullständigt i spillror* — något som många insett långt före detta.

Sedan förf. slutat sin intressanta framställning af de Marx'ska teoriernas uppkomst och utveckling hos deras upphöfsman och därvid nått nyss angifna resultat, har han i sin egenskap af sociolog icke kunnat undgå att vända sina tankar mot framtiden och lämna några antydningar om sociologiens kommande uppgifter inför den sålunda inträdda situationen. Härom säger förf. (Marx o. Mat. p. 139):

»Den ekonomiska samhällsuppfattningen måste grundas på en psykologisk — d. v. s. på en fullt realistisk, evolutionistisk sociologi. Vi ha icke vetenskapligt gjort rätt för vår socialdemokratiska öfvertygelse, förrän vi lyckats vetenskapligt bevisa, att socialism och demokratism, hvar för sig och i förening, äro *psykologiskt* möjliga och nödvändiga. Åt det hållet måste socialdemokratiens samhällsuppfattning nu vetenskapligt utbyggas — *hvilket är alldeles detsamma, som att taga i hand det mest aktuella problemet inom den moderna sociologien*».

Alltså, sedan det konstaterats, att socialismens lärobyggnad, den »ekonomistiska» sociologien, ur hvilken socialdemokratiens samhällsuppfattning och politik på ett logiskt oförvitligt sätt härledts, numera till största delen ligger i grus och spillror — blir det i stället den nya, den verkliga sociologiens uppgift att bevisa, det slutsatserna i realiteten voro riktiga i alla fall. Detta är i sanning en oväntad formulering af ett forskningsprogram, och den sociolog, som ginge till sin gärning med ledning af ett sådant, han gjorde det sannerligen bunden till händer och fötter af förutfattade meningar. Fullständig frihet från alla »uppfattningar», socialdemokratiska eller andra, borde dock vara första villkoret för uppnående af ett objektiva resultat. Låt oss till en början utarbeta den nya sociologien och först därefter se till, hvilka praktiska slutsatser, socialistiska eller icke, som därur kunna dragas. Är måhända orsaken till att förf. icke i den rikt-

ningen formulerat sitt framtidsprogram att söka i den förening af sociologisk forskning med praktisk politik, som förf. icke blott själf representerar utan olyckligtvis äfven förordar som »i högsta grad önskelig» för sociologer i allmänhet? (Steffen: Vår tids samhällsforskning. Soc. Stud. h. 2, p. 20).

Emellertid skulle förf:s program framträda i en betydligt gynnsammare dager, om man vågade förutsätta, att han icke önskar blifva tagen alldeles efter orden, då han talar om »vår socialdemokratiska uppfattning», utan att han därmed afser icke den gängse åskådningen utan snarare den, som är för honom egen. Man skulle nämligen kunna antaga, att denna begränsats i så hög grad, att den endast stöder sig på sådana socialistiska teorier, som förf. anser hållbara, och som han icke inneslutit i sin allmänna förkastelsedom. I så fall skulle man endast kunna invända, att denna uppfattning ju då redan skulle vara bevisad, därest deduktionen är felfri, och således icke behöfver ytterligare stöd af den nya sociologien. Man ledes härigenom in på frågan om hvilka af socialismens hufvudläror förf. anser vetenskapligt hållbara. Samma fråga intresserar oss äfven därför, att förf. flestades i sina skrifter synes godkänna socialdemokratiens bekanta anspråk att, ensam bland politiska åskådningar, stödjä sig på vetenskapen.

Så t. ex. säger han, att socialdemokraterna, oaktadt äfven andra kalla sig socialister, dock »vidhålla, att deras socialism åtminstone hittills varit och är den enda sant vetenskapliga» etc. (Soc. Stud. h. 6, p. 127). Det vore förvånande om förf., efter den masskassering af de socialistiska teorierna han företagit, verkligen skulle anse sig kunna gå i borgen för, att dessa anspråk från socialdemokraterna äro berättigade. Men då förf. äfven kallar sig själf för socialdemokrat, vore det af stort intresse att utröna, huru hans egen, sant vetenskapliga socialism månne vara beskaffad, d. v. s. då den begränsas till de allmänna teorierna.

Tyvärr föreligger från förf:s hand ingen sammanhängande framställning häraf, utan är man för att erhålla en uppfattning i denna sak hänvisad till antydningar, spridda här och hvar i förf:s skrifter.

I uppsatsen »Kampen för välståndet» (Soc. Stud. h. 6, p. 128) säger sig förf. skola angifva, hvilket »intryck af socialismens väsen

han själf erhållit genom mer än tvenne årtiondens erfarenheter, studier och eftertanke».

Socialismen karakteriseras här såsom den uppfattningen, att det ekonomiska lifvet icke får betraktas uteslutande såsom sitt eget eller individens ändamål utan såsom underlag för den högre andliga kulturen, hvarför det också skall tjäna hela samhällets kulturella intresse. För att detta skall kunna uppnås, måste främst »fattigdomen afskaffas såsom social massföreteelse», hvilket ej kan ske annat än genom införande af en ny rättsordning och ett nytt hushållningssystem. Det är i karakteristiken af den på detta sätt eftersträfvade nya samhällstypen det speciellt socialistiska i åskådningssättet skall framträda. Härom säger förf. (l. c. p. 129): »Detta nya, önskade hushållssystem och denna nya, önskade rättsordning utmärker sig hos de socialistiska tänkarna alltid däri-genom, att de äro obetingadt underordnade hela folkorganismens kulturändamål och strängt afpassade efter dem. Den bestående samhällsordningen däremot anklagas för att göra hushållningsverksamheten till själfändamål och utplundringsmedel samt rättsordningen till ett undertryckningsmedel, som omöjliggör ett verkligt kulturlif för det stora flertalet af de människor, som obestriddigt tillhöra folkorganismen. Socialismens grundfordran är, att de materiella produktionsmedlen och produktionens organisation skola behärras af samhället som ett helt, icke af enskilda, som förfara enligt eget godtycke». Som man finner, rör sig denna framställning, och för öfrigt äfven fortsättningen därpå, med mycket allmänna och vaga uttryck och en terminologi, ofta direkt lånad från agitationen. Det är först då förf. nalkas den centrala frågan om den personliga äganderätten och statens öfvertagande af produktionsmedlen, som framställningen präglas af den precision, som erfordras för att möjliggöra en diskussion. Socialismens uppfattning i denna fråga är ju allbekant, men det är förf:s egen, som här intresserar oss. Den synes vara ganska vacklande i det å ena sidan strängt ortodoxa, marxistiska uttalanden föreligga, men å andra sidan mycket starka reservationer göras mot de allmänt gällande socialistiska dogmerna i detta fall. Härvid måste man gifvetvis skilja mellan fordran på kontroll från det allmännas sida öfver äganderättens utöfning samt fordran på upphäfvandet

af denna äganderätt, närmast äganderätten till produktionsmedlen och dessas indragande till staten. Några bestående teorier, som principiellt förneka behovet af kontroll å äganderättens utöfning, finnas numera mig veterligt icke, lika litet som denna fråga möter principiellt motstånd i den praktiska politiken, där striden städse gäller sättet för kontrollens utöfvande och dess utsträckning. Beträffande produktionsmedlens öfvertagande af staten ställer sig ju saken annorlunda. Här har förf. i »Marx och Materialismen» följande rätt ortodoxa uttalanden: »Proletariatets faktiska förhållande till privategendomen och den privatkapitalistiska utvecklingen och proletariatets faktiska läge visa för hvarje dag allt klarare, att en socialistisk omhvälfning af egendomsrätt och produktionsorganisation äro historiskt ofrånkomliga samt faktiskt inledts genom socialpolitikens halfmesyrrer» (p. 42). På ett annat ställe säges: »Utvecklingen tvingar oss i själfva verket att, redan för en nära framtid, tänka oss privategendom allt mer reducerad till förmån för olika former af kollektivegendom» (»Staten, Samhället och Kulturen». Soc. Stud. h. 3, p. 24). Flera liknande uttalanden kunna anföras, t. ex. i sist anförda uppsats pp. 14, 23, 44 etc. såväl som i »Kampen för välståndet», Soc. Stud. h. 6, p. 132 etc. Vid sidan af dessa uttalanden finnas åter andra, där förf. uttrycker sig mycket mer reserveradt och visar sig ha klar blick för programmets vanskligheter. Exempel på dylika uttalanden äro:

»Den socialpolitiska erfarenheten från midten 1800-talet till våra dagar har bevisat, att Marx hade rätt, då han menade, att den kapitalistiska *privategendomen* måste vika, då det skall beredas ekonomisk medborgarerätt åt proletariatet. Men det är en hegeliansk, af erfarenheten efter 1840-talet icke bekräftad, rent logisk konstruktion, då Marx förkunnar privategendomens och den hittillsvarande världsordningens *fullständiga* undergång vid proletariatets emancipation, såsom *det enda möjliga*» (Marx o. Mat. p. 34).

»Framtidens högre sociala förnuft skall fordra, att skyddet för privat sakegendom reduceras till att gälla en starkt begränsad egendom» (»Staten, Samhället och Kulturen». Soc. Stud. h. 3, p. 38). Likartade uttalanden återfinnas i »Socialpolitikens förutsättningar och uppgifter» (Soc. Stud. h. 4, p. 48. ff.) samt i »Kampen för

välståndet» (Soc. Stud. h. 6, p. 132) m. fl. Särskildt är följande uttalande af stor vikt, hvarför det återgifves trots dess längd:

»Erfarenheten gör det öfver hufvud sannolikt, att stats- och kommunalverksamheten skall i de moderna staterna utbreda sig mer och mer just på det ekonomiska området. Hvad beträffar den därmed förknippade inskränkningen af den enskilda ekonomiska företagsamheten, kunna vi däri icke se en kulturell förlust, om det visar sig, att den ekonomiska produktionsverksamheten inom nationen på detta sätt blir minst lika effektiv, billig och sundt progressiv som under den rena privatföretagsamhetens regim» (»Staten, Samh. och Kult.», Soc. Stud. h. 3, p. 57) och vidare: »En annan anmärkning, som måste riktas mot socialdemokratiens närvarande teoretiska ståndpunkt är den, att de marxistiska värde- och klasskampsteorierna i hög grad underskatta det privata företagsledarearbetets betydelse för produktionens utveckling samt öfverskatta den moderna kroppsarbetarklassens förmåga att organisera och leda en tillräckligt gifvande produktion enligt socialistiska principer. Här ha vi att göra med marxistens fruktan för att göra några medgifvanden åt den ekonomiska individualismen och den sociala aristokratismen».

»Dessa måste dock spela en betydande roll i samhällslifvet länge efter det att de socialistiska och demokratiska sträfvanernas framgång blifvit fullt betryggad. Äfven ett öfvervägande socialistiskt organiseradt samhälle skall behöfva den enskilda ekonomiska företagsamheten för att trygga det ekonomiska framåtskridandet samt skall behöfva egga denna enskilda ekonomiska företagsamhet genom att hålla möjligheterna till stora privatekonomiska fördelar öppna». — »Hvad beträffar det myckna *utförande* ekonomiska arbetet af andlig och kroppslig art, är det ju möjligt att krontrollera dess kvalitet och kvantitet och att göra inkomsten i viss mån beroende af prestationen, då arbetsglädjen och pliktkänslan icke visar sig vara tillräckliga drifkrafter till ett normalt, intensivt arbete. Härmed vore dock icke nödvändigtvis på ett tillfredsställande sätt sörjt för den ekonomiska organisationens och ledningens vidare utveckling och för uppmuntran af ekonomisk företagsamhet på opröfvade områden. De, som hafva de själsliga förutsättningarna att lyckas i dylik företagsamhet, torde i fram-

tiden liksom nu vanligen vara utrustade med starka privatekonomiska drifter, särskildt ett starkt vinstbegär, som ej kunde lämnas alldeles otillfrädsställt utan att samhället förlorade fördelen af de ekonomiska talangernas intensiva tillgodogörande» («Kampen f. välst.» Soc. Stud. h. 6, p. 144). Flere liknande uttalanden förefinnas, men citaten må avslutas med följande ord af förf.:

»För den vetenskapliga socialismen är »framtidssamhället» intet annat än en vetenskapligt grundad öfvertygelse, att framtidens samhälle förr eller senare kommer att uppvisa förhärskande socialistiska organisationsdrag, liksom nutidens samhälle uppvisar förhärskande individualistiska organisationsdrag och liksom medeltidens samhälle uppvisade förhärskande feodala samt 1600- och 1700-talens samhällen förhärskande absolutistiska organisationsdrag» (l. c. p. 138).

Man finner häraf, att den ärade förf. ena gången utan tvekan förordar äganderättens starka begränsning uppåt samt statens öfvertagande af produktionen och produktionsmedlen, men en annan gång rekommenderar samma åtgärder, endast *om* det icke skulle visa sig, att samhället härigenom förlorar de fördelar den privatkapitalistiska organisationen af näringslivet medför, och som samhället icke utan att taga allvarlig skada kan undvara. Det är ju dock detta lilla *om*, som den stora striden gäller!

Bero icke måne dessa olika uttalanden på förf:s förening af politisk och vetenskaplig verksamhet? Ena gången är det politikern, som med praktikerns rätt och ofta nog skyldighet dömer efter närliggande företeelser och egna iakttagelser, samt med stöd däraf uppställer sitt program; andra gången är det vetenskapsmannen, som förgäfves söker djupare och strängare motivera detta program och därför tvingas att nästan fullständigt desavouera detsamma!

Att genom så skilda uttalanden, som de här ofvan citerade, få en exakt uppfattning af förf:s ståndpunkt är icke så lätt. Om man emellertid begagnar sig af en försiktig formulering, torde man kunna säga, att förf. anser, det »näringslivets underordnande under de högre kulturella intressena», »fattigdomens afskaffande såsom massföreteelse» m. fl. af de uppställda önskemålen, såsom ett hufvudvillkor för sitt förverkligande kräfvat åtminstone begränsning uppåt af äganderätten till produktionsmedlen, samt att

dessa i stor utsträckning öfvertagas af stat och kommun, hvilka själfva skulle drifva motsvarande grenar af näringslivet, organiserade såsom ämbetsverk samt kontrollerade af byråkratien och den demokratiska parlamentarismen.

Denna uppfattning utgör ju, äfven i den förtunnade form prof. Steffen gifvit densamma, en af den teoretiska socialismens hörnstenar. Vi skola nu söka antyda förf:s ställning till ett annat af dess fundament, till proletariatteorien.

Förf. visar i »Marx och Materialismen» (p. 29 ff.), att Marx' proletariatteori icke härledts ur verkliga källstudier, utan aprioristiskt konstruerats enligt Hegels logiska metoder och därför också måste betraktas som en ovetenskaplig teori, till hvars stöd Marx ekonomiska och sociologiska system sedermera till stor del, likaledes aprioristiskt, blifvit uppbyggda. Proletariatteorien går som bekant ut därpå, att proletariatet under den privatkapitalistiska produktionen nödvändigtvis måste sjunka allt djupare ned i ekonomiskt och moraliskt elände för att slutligen, när måttet är rågad, slita alla band och förverkliga den sociala revolution, genom hvilken äganderätten afskaffas, staten öfvertager produktionen och »proletariatet grundar sitt herraväldé genom bourgeoisiens störtande med våld».

Mot detta nonsens, ett bevis bland många andra på människoförståndets svaghet, har förf. skarpt opponerat sig. Såsom förut anförts, har förf. kasserat utarmningsteorien såväl som föreställningen om utvecklingens förlöpande genom successiva katastrofer. Till hvilken social ställning, såväl ekonomiskt som funktionellt, anser förf. då, att den successiva, verkliga utvecklingen kommer att föra arbetsklassen? Att denna i ekonomiskt afseende alltjämt kommer att förbättras i mån som alla här inverkan de faktorer, främst arbetets tilltagande effektivitet, hinna utöfva sitt inflytande, detta torde man utan vidare kunna anse såsom förf:s uppfattning. Men hur skall det komma att ställa sig med proletariatets uppgifter inom samhällslivet? Marx ansåg, att arbetarne i en nära framtid skulle blifva den härskande och ledande samhällsklassen, om man nu kan tala om »klassen» efter »klassamhällets afskaffande». Äfven emot denna föreställning ställer sig prof. Steffen afvisande. Då det visat sig, att bourgeoisien förvärfvat sin nuvarande ledare-

ställning genom den initiativtagande och på alla områden banbrytande verksamhet, som ledt till det moderna näringslivets uppkomst, må man fråga sig, hvarifrån proletariatet *plötsligt*, såsom Marx förutsätter, skulle erhålla de egenskaper, som betingat bourgeoisieens framgångar och som ju måste vara förutsättningen för arbetarnes ledareroll? »Hela spørgsmålet om det segrande proletariatets *psykiska utrustning* för sitt *nya sociala värf* förbigås af Marx. Hans ekonomistiska socialteori räcker till, om den är sann, att förklara proletariatets kommande till makten. Men den räcker icke till att förklara, hur proletariatet skall kunna hålla fast och sköta en socialistisk och demokratisk samhällsorganisation. Det kan man *tro*, om man är så böjd. Men man kan med lika starka eller ännu starkare skäl betvifla det. Något *vetenskapligt* stöd för en optimistisk tro ger oss Marx' teori icke — snarare tvärt om, ty han accentuerar allt för mycket proletariatets uppfostran till ekonomisk passivitet i och genom det närvarande produktionssystemet.»

»Jag tror icke, att det enligt Marx' teori segrande proletariatet skulle törsta efter *privategendom* och därigenom ruinera sitt eget revolutionsverk. Men hvarifrån skall det med en gång få den positiva organisationskraften, ledareviljan, förmågan af klarsyn, förutseende och beslut, omdömesförmågan? Hos Marx finns intet svar.» (Marx och Mat. p. 82; se äfven Soc. Stud. h. 6, p. 145).

Men om nu proletariatet skulle segra enligt *prof. Steffens* teori, hur ställer sig saken då? Med andra ord, är det tänkbart, att arbetsklassen genom en gradvis utveckling skall komma att förvärfva sig de psykiska egenskaper, som erfordras för att föra dem till »seger» och till ledareplatsen inom samhället. Härpå lämnar *prof. Steffen* i sin tur intet svar. Om vi alldeles bortse från frågan om arbetsklassens nuvarande och framtida *politiska* ställning och uppgifter, hvarom denna diskussion icke rör sig, återfinnes det viktigaste förf. har att säga i denna sak uti uppsatsen »Socialpolitikens förutsättningar och uppgifter» (Soc. Stud. h. 4, p. 18 ff.), där förf. gör följande förträffliga uttalanden:

»Arbetarefrågan är icke blott ett egendoms- utan äfven ett *organisationsproblem* . . . Dessa tvenne problem (om den ändamålsenligaste egendomsrätten och den ändamålsenligaste organisationen af produktionen) kunna icke lösas oberoende af hvarandra,

ty de betinga hvarandra ömsesidigt. Dock måste organisationsfrågan betraktas såsom öfverordnad egendomsfrågan. Vissa drag i organisationsproblemet återfinnas hos detsamma, vare sig samhället uppvisar uteslutande enskild eller uteslutande kollektiv eller blandad egendom i de materiella produktionsmedlen (jord och kapital). Ett af dessa drag är nödvändigheten af ett lydtnadsförhållande mellan produktionens organisatörer och de medborgare, på hvilka det utförande produktionsarbetet faller».

»Detta lydtnadsförhållande innebär i sig blott en funktionsdelning inom det sociala produktionsarbetet, en arbetsdelning, icke en rättslig och ekonomisk underkastelse, af de utförande produktionsarbetarna under de organiserade . . . Utan en långt drifven arbetsdelning gifves ingen högt uppdrifven arbetsproduktivitet. Men utan en invecklad, strängt bindande organisation af arbetet, är en långt drifven arbetsdelning otänkbar» etc.

Det förefaller, som om dessa uttalanden, behörigen tillämpade på samhällsbyggnaden i dess helhet, skulle varit tillräckliga för att komma förf. att med nej besvara den senast formulerade frågan om möjligheten för arbetarklassen att intaga ledareplatsen inom samhället. Så synes likväl ej vara fallet, alldenstund förf. i sitt senare utgifna arbete (Marx och Mat.) icke bestrider mer än att arbetarna icke på den Marx'ska utvecklingens väg skulle kunna förvärfva sig ledareställningens psykiska förutsättningar, under det att han af de å sid. 192 anförda citaten att döma lämnar det spörsmålet öppet, huruvida denna arbetareklassens kompetens skulle kunna förvärfvas på den regelrätta evolutionens väg. Man känner sig till och med frestad till den förmodan, att det just är denna fråga (jämte frågan om arbetarklassens framtida politiska ställning och uppgifter) förf. haft i tankarna, då han gaf sociologerna i uppgift att bevisa socialismens psykologiska möjlighet. Om så varit fallet, kunde förf. hafva besparat sig själf och eventuellt äfven andra sociologer denna otacksamma uppgift, därest han närmare känt till Comtes bidrag till sociologien. Ty om det öfver hufvud är möjligt att teoretiskt bevisa, att arbetarklassen icke genom någon som helst »evolution» kan komma att utöfva ledarrollen inom samhället, så har Auguste Comte presterat det beviset genom sin

teori för den sociala arbetsfördelningen och klassbildningen. Härom mer i det följande.

Härmed torde vara anfördt i hufvudsak allt hvad förf. hittills offentliggjort rörande sin ställning till de socialistiska teorierna. Hans arbeten innehålla visserligen dessutom en hel del socialpolitiska betraktelser, hvilka dock icke kunna anses speciellt gälla socialismen lika litet som den förvaltningsvetenskapliga litteratur, som framkallats af de moderna socialpolitiska åtgärder, för hvilka socialismen uppträdt initiativtagande eller till hvilka den medverkat.

Af socialismens vidlyftiga lärobyggnad anser sig sålunda förf., enligt hvad föregående framställning ger vid handen, kunna acceptera:

1) något mera af koncentrations-, ackumulations- och socialiseringsteorierna än hvad dessa teoriers motståndare anse sig kunna godtaga. Det torde vara tvifvelaktigt, om dessa teorier med sådana restriktioner längre kunna tjäna som underlag för de vidlyftiga slutsatser Marx dragit ur dem i deras ortodoxa form.

2) Den statliga och kommunala organisationsformen af industrien med motsvarande upphäfvande af den personliga äganderätten till produktionsmedlen — åtminstone i relativt stor utsträckning.

Däremot lämnar förf. den frågan tills vidare öppen, huruvida den fortgående utvecklingen skall kunna föra fram proletariatet till att blifva den ledande och härskande klassen i samhällslifvet.

Det är således den härmed karakteriserade teoretiska ståndpunkten, som skulle motivera förf:s förklaring, att åtminstone hans egen socialism är »sant vetenskaplig».

Som man finner, är det egentligen endast beträffande näringslifvets organisation, som förf. intager en någorlunda positiv ställning, så långt man af hans hittills offentliggjorda skrifter kan döma. Denna fråga är ju också en af socialismens kardinalpunkter, och man bör då hafva rätt att förutsätta, att åtminstone den är fast teoretiskt grundad.

Vända vi oss då först till de marxistiska skriftställarna, har veterligt ingen af dessa, lika litet som Marx själf, försökt leda i bevis, att ett på detta sätt organiseradt näringslif ens skulle förmå kvarhålla befolkningen vid dess nuvarande lefnadsstandard, än

mindre tjäna till ekonomisk grundval för den vidsträckta förbättring af arbetsklassens ekonomiska ställning, som socialdemokratien eftersträfvat. Men då denna fråga främst är af psykisk och organisatorisk art, bör gifvetvis, enligt förf:s egen ståndpunkt, de till den psykologiska eller biologiska riktningen hörande sociologerna vara de mest vittnesgilla och bland dessa särskildt de förf., hvilka sökt gifva en framställning af samhällslifvets samtliga hufvudfaktorer och deras växelverkan. Ty vid behandling af så djupt i samhället och dess organisation ingripande problem, som det anförda, kan det gifvetvis icke vara tillräckligt att anlägga enstaka isolerade synpunkter.

Det är då bekant, att äganderätten, af sociologiens tvenne främste, Comte och Spencer, betraktades såsom en af samhällets fundamentala institutioner, för hvars kringskärande uppåt de ej kände några motiverande utvecklingstendenser. Lika litet kan man i deras skrifter finna något stöd för den uppfattningen, att en tilltagande statlig eller kommunal organisation af näringslifvet i djupare mening ligger i utvecklingens riktning eller skulle visa sig särskildt för arbetsklassen lyckobringande. På liknande sätt förhåller det sig med Lafittes, Lestrades, Caullets, Durkheims, Gumpowics, Cornejos, Robertys, Lastarrias, Fouillés, och Costes såväl som med Schöffles och Eleuteropulos', Simmels, Smalls, Giddings, Wards, Ratzenhofers och Scherrers arbeten. Ingenstädes finner man något stöd för prof. Steffens ofvan anförda ståndpunkt. Ett undantag utgör de Greef, men han står också på den materialistiska historieuppfattningens ståndpunkt, ehuru han därvid i cirkulationen och icke i produktionen ser den sociala grundföreteelsen, hvilket dock i grund och botten kommer på ett ut. För öfrigt är statsdrift inom näringslifvet hos honom liksom hos de vanliga socialistiska författarna en trollformel, af hvilken de vänta allt utan att bevisa något.

Med de anförda författarna torde, möjligen med några få undantag, alla sociologer, som sökt gifva en helhetsframställning af sociologien, vara nämnda. Ingalunda alla hafva egnat den här föreliggande frågan särskild uppmärksamhet. De, hvilka gjort så; ställa sig afvisande, och de andras tystnad utgör i viss mån ett negativt bevis för att någon djupare utvecklingstendens

beträffande näringslivets organisation i socialistisk riktning icke historiskt förefinnes. Att denna tendens för närvarande är rätt utpräglad är ju uppenbart, men frågan är för sociologien att söka afgöra, huruvida den också är djupare motiverad eller blott tillfälligtvis nått sin nuvarande styrka. Otvifvelaktigt kan mycket vara att invända mot de nämnda forskarnas framställning i här berörda hänseende, och måhända har prof. Steffen trots dem rätt däruti, att en dylik långt drifven utveckling verkligen är historiskt ofrånkomlig. Men därom är ju icke nu frågan, utan gäller det endast att afgöra, huruvida sociologien, i det skick den för närvarande befinner sig, lämnar något stöd för prof. Steffens ståndpunkt. Så synes för visso icke vara fallet. Den socialistiska lärobyggnaden är äfven i detta stycke »pré-scientifique» för att tala med Durkheim, i anseende till metoden, och »pré-sociologique», för att citera Fouillé, i anseende till sitt dogmatiska innehåll.

Men förf:s anspråk på vetenskapligt stöd för sin uppfattning kan äfven, därest han icke själf ensam sitter inne med den erforderliga, ehuru ännu icke offentliggjorda teorien, grunda sig på speciella forskningar och arbeten af sociologisk karakter rörande dessa frågor. För såväl som emot förf:s uppfattning har ju skrivits ofantligt, och det vore därför, på grund af frågans stora teoretiska och praktiska betydelse, af synnerligt intresse att erfaras, hvilka af alla dessa arbeten den ärade förf. anser för sin uppfattning beviskraftiga och afgörande. Kunna inga dokument af denna art presteras, så låter det sig, som redan förut framhållits, icke heller göra, att till socialismens vetenskapliga rustning hänföra den vidlyftiga, mer eller mindre vetenskapliga förvaltnings- tekniska och socialpolitiska litteratur, som upp vuxit kring de nutida samhällsproblemen.

Den ofrånkomliga slutsatsen blir under anförda förhållanden, att de af förf. framställda anspråken för den gängse socialdemokratiska såväl som för hans egen speciella, starkt rothuggna socialism att vara »sant vetenskaplig», saknar hvarje berättigande, och det synes icke kunna återstå för förf. annat än att helt ansluta sig till den verkliga sociologien och lämna de socialistiska teorierna åt deras för länge sedan beseglade öde. Det förefaller, som om förf. själf icke skulle vara obenägen härför, därest sociologien vore

tillräckligt utarbetad för att kunna ersätta den socialistiska samhällsuppfattningen.

Förf. säger nämligen (Marx o. Mat. p. 6):

»Endast därför att han (Marx) står i främsta ledet bland nationalekonomiska tänkare samt besatt en sociologisk intuition af sällsynt kraft, kunde han höja den ekonomiska samhällsuppfattningen till *grundteori* uti ett nationalekonomiskt-sociologiskt *system*, som ännu saknar en *värdig medtäflare*¹, då det gäller att enhetligt och ända ned till fundamenterna tolka det närvarande västeuropeiska klass-samhället och dess produktionssätt samt dettas utvecklingstendenser.»

Granskar man detta uttalande i belysning af förf:s egen framställning i samma arbete, äfven med hänvisning endast till de utdrag därur, som ofvan lämnats, torde resultatet blifva följande: Marx' i ofvanstående citat såsom förtjänstfullt framhållna verk, att göra den »ekonomistiska» samhällsuppfattningen till »grundteorien i ett nationalekonomiskt-sociologiskt system», var misslyckadt och felaktigt, emedan grundteorien till ett dylikt system, som skulle motsvara verkligheten, enligt förf:s egen framställning, måste vara *psykologisk*; Marx' tolkning af det västerländska klass-samhällets fundament var i hufvudsak felaktig, emedan den sökte gifva en ekonomisk förklaring, där endast en psykologisk är möjlig; Marx' tolkning af detta samhälles produktionssätt var i hufvudsak felaktig i det, som var hans speciella bidrag härtill. Marx' tolkning af detta produktionssätts utvecklingstendenser var delvis felaktig, delvis är dess riktighet än i dag obevisad.

Hvad skall man under sådana omständigheter fordra af en »värdig medtäflare» till detta system? Uppenbarligen att dess grundteori för samhället och dess företeelser är psykologisk; att dess tolkning af det västerländska klass-samhällets fundament är psykologisk, men därjämte gifver de ekonomiska faktorerna den plats dem med rätta tillkommer; att dess tolkning af detta samhälles produktionssätt är psykologisk och ekonomisk, liksom också dess tydning af produktionens utvecklingstendenser.

Förf. har också själf gifvit ett från hans utgångspunkt förträffligt om än ofullständigt uttryck åt dessa kraf, då han säger:

¹ Kurs. af undert.

»Hvad som nu göres behof, för att bringa i dagen i hvad mån samhälle och kultur verkligen äro afhängiga af ekonomiens gestaltning är en allt mera fördomsfri och realistisk socialforskning, som stödjer sig på en *psykologisk utvecklingsteori*.» (Marx o. Mat. p. 123).

Så skulle alltså den värdiga medtäflaren till den socialistiska lärobyggnaden vara beskaffad, som förf. säger ännu saknas. Härmed äro vi inne på hufvudändamålet med denna uppsats, nämligen att fästa den ärade förf:s och öfriga intresserades uppmärksamhet därpå, att denna medtäflare verkligen finnes; att den funnits långt före Marx; ja, att snart ett sekel förflutit sedan dess första framträdande. Jag syftar på sociologien sådan den i hufvudsak lämnades af Auguste Comte vid hans död år 1857.

Det kan synas fömätet att framhålla detta såsom en nyhet för en sociolog af facket, men det motiveras däraf, att prof. Steffen flestades i sina skrifter lämnar antydningar om Comtes betydelse för sociologien på ett sätt som knappast kan förklaras annat än såsom beroende af en allt för ofullständig kännedom om hans verk, d. v. s. om sociologiens främsta källskrifter. Det utförligaste af förf:s åsyftade uttalanden återfinnes i uppsatsen: »Vår tids samhällsforskning», där förf. säger (Soc. Stud. h. 2, p. 31):

»Auguste Comte är den förste, som med klart medvetande om uppgiftens vetenskapliga art och kulturella betydelse söker gifva världen en filosofisk sociologi. På 1830—40 talen, då han skref, voro den analytiska sociologien och de speciella socialvetenskaperna dock ännu så outvecklade, att försöket trots sin upphofsmans snillrikhet, uppvisar påtagliga brister. Det har i själfva verket, under hela den följande tiden icke visat sig möjligt att väsentligen befordra socialfilosofien genom annat än kritiska och konstruktiva tankefragmenter samt fördjupning och utvidgning af socialanalysen. Denna senare metod är, ehuru indirekt, otvivelaktigt ännu den, som i första rummet måste komma ifråga. Likväl äro Comtes system och andra tänkares socialfilosofiska aforismer eller utkast till socialfilosofiska system af stort värde, i det de gifva oss en första, mer eller mindre på intuitionens väg vunnen föreställning om rätta arten af problem, som delvis ännu ligga bortom det vanliga forskningsarbetets räckvidd.» (Se äfven: Steffen: Sociologi, del IV, p. 573.)

Af detta uttalande synes framgå, att förf. betraktar Comtes bidrag till sociologien såsom en öfvervunnen ståndpunkt, hvarur numera föga är att hämta. Att så ingalunda är fallet, utan tvärt om sociologien icke ännu tillgodogjort sig alla dessa bidrag, hoppas jag skall framgå af det följande, där ett försök skall göras att i möjligast sammanträngda form lämna en antydning om detta bidrags omfattning. Först må dock några ord ägnas den sociologiska metoden.

(Forts.)

Till prisbildningsfrågan i detaljhandeln.

Af

Docent Fritz H:son Brock.

I senaste häftet af denna tidskrift ger oss docenten Sommarin en nog så instruktiv kurs angående prisbildningen i detaljhandeln och han tyckes därvid i all hufvudsak ha följt Wicksell, något som på det hela taget måste anses berömvärdt. Samma omdöme kan jag för min del också fälla beträffande den afvikelse, han gör från Wicksell, med hänsyn till en hithörande fråga, som varit föremål för kontrovers mellan Wicksell och mig, nämligen frågan om gross- och detaljhandelsprisens inhördes relationer.

Wicksell har ansett att »större och mera ihållande variationer i grosshandelsprisen till sist bli märkbara äfven i detaljhandeln, men i allmänhet både senare och i försvagad form, ungefär så som en termometer nere i jorden återger temperaturens växlingar vid jordytan». Jag åter har menat, att »detaljprisen ha stor benägenhet att följa engrosprisen uppåt i haussen, men endast dröjande och långsamt nedåt, således ej — såsom W. påstår — ungefär så som en termometer nere i jorden återger temperaturens växlingar vid jordytan». På tal om detta förhållande skrifver nu Sommarin (p. 124): »Vid en betydande förhöjning i partipriset ligger minuthandlaren ofta inne med ett mindre eller större lager af varan, hemma eller med uttagsrätt hos partiförsäljaren, för hvilket han kan räkna med det förutvarande lägre inköpspriset, som ger honom möjlighet att ännu någon tid vidhålla det lägre försäljningspriset. En betydande sänkning i partipriset kan minuthandlaren af samma skäl icke utan förlust omedelbart tillämpa medelst sänkt minutförsäljningspris. *Det är sannolikt, att den senare situationen gör sig kraftigare och allmänare gällande till fördröjande af prissänkningen, än den förra till förhindrande af höjningar under kortare eller längre tid.*»

Af den anförda, af mig kursiverade satsen tyckes således framgå, att doc. Sommarin närmast lutar åt min åsikt. I omedelbart sammanhang med det ofvan citerade anför han emellertid något, som är ägnadt försvaga detta. Han skrifver

nämligen: »Detta (d. v. s. hvad i den kursiverade satsen uttalats) innebär emellertid intet förnekande af, att minuthandlare ofta för kortare eller längre tid fasthålla ett oförändradt minutpris, fastän grosshandelspriset stegras, begagnande den möjlighet ett till de lägre priserna inköpt lager ger till framgångsrik konkurrens med mindre väl försedda konkurrenter. En sådan prispolitik bör ha talrika tillfällen att tillämpas under årtionden med upprepade och fortgående prisstegringar, under hvilka minuthandlaren icke med omedelbara prishöjningar behöfver göra sig betäckt för förluster på inträdande prissänkningar».

Ser man emellertid något närmare på det sist anförda, måste man nog medgifva, att detta utgör ett skäligen svagt argument för meningen, att minuthandlarna vid stigande grosshandelspriser — därest det ej är frågan om smärre, hastigt öfvergående prisförändringar — ofta skulle för något längre tid söka fasthålla ett oförändradt detaljhandelspris. Om nämligen — såsom doc. Sommarin själf tyckes medgifva — det geografiska läget — vid lika pris och kvalité — som regel blir afgörande för, hos hvilken handlande man köper, synes en dylik, som tillfälligtvis ligger inne med ovanligt stort lager, bra litet förstå sitt eget intresse, om han för att göra sina konkurrenter förfång och temporärt eröfra deras kundkrets efter prisförhöjningen fortfar med att slumpa bort sitt billigt inköpta lager till de gamla priserna. Han kan ju enligt Sommarins egen mening¹ knappast vänta att få behålla de nya kunderna; sedan han efter det gamla lagrets slutförsäljning åter måst höja prisen till likhet med konkurrenterna. Men för nöjet att momentant förskaffa sig en större kundkrets, tar nog ej en praktiskt klok man som regel och kastar bort en säker vinst. Han gör det kanske ej redan af den enkla anledningen, att han menar, att en fågel i hand är bättre än tio i skogen. — Se vi t. ex. till våra tobakshandlare, så nog fick jag åtminstone för min del genast förliden september känning af den nya tullen och detta fastän cigarrhandlaren låg på ett lager af min cigarrsort, som räcker ännu och torde fortfara att räcka tills monopolet kommer på allvar i november.

Principiellt och i stort sedt synes mig emellertid — som sagdt — som om doc. Sommarin och jag voro eniga beträffande nu berörda fråga. Jag skall därför ej uppehålla mig vid densamma, utan i stället inskränka mig till att med några ord beröra hans mot gängse uppfattning stridande åsikt, att något lokalt kvasimonopol icke i regeln existerar i vår tid för minuthandlare och hökare.

De invändningar, Sommarin gör emot läran om detaljhandlarnes kvasimonopol, äro nog så tillvida riktiga, som detta monopol på många håll mer och mer kringskurits. Jag tänker härvid

¹ Sid. 116 skrifer S.: Håller minuthandlaren samma pris och kvalité som konkurrenterna, kan han utan tvifvel alltid påräkna sitt närmaste områdes kundkrets.

mindre på det hot mot detaljhandlarnes privilegier, för att ej säga existens, som varuhusen och konsumtionsföreningarne anses utgöra. De förra förekomma ju så sporadiskt och fordra allt för speciella miljöförhållanden för att kunna tänkas utgöra något allmänare hot eller få något allmänare inflytande på prisbildningen i detaljhandeln; och om än de senare härvidlag synas kallade att spela en större roll, tyckes det dock som om spelet ännu icke tagit riktig fart. — Det sätt att göra detaljhandeln lokalt obunden, som består däri, att kunden telefonerar efter varan och får den hemskickad vid vissa tider på dagen, då affärens vagnar eller bud passera hans stadsdel, synes mig åtminstone för vissa bodar, hufvudsakligen afsedda för de burgnare samhällsklasserna, starkare hota det lokala monopolet. Men denna företeelse får dock ej generaliseras. För befolkningens breda lager står ingen telefon till förfogande, genom hvilken de på ett ögonblick hos en affär i andra ändan af staden kunna rekvirera, hvad de önska, och äfven om de hade tillgång till telefon, vore det väl osäkert, om man ville åtaga sig att hemsända deras små rekvisitioner.

Vi få nog därför ännu räkna med, att arbetarnes och småfolkets hustrur själfva som regel måste spilla sin tid på besök i boden. Men som deras inköp inskränka sig till ett eller några hekto i taget, och prisdifferensen på dylikt parti af enklare varor ej gärna i de olika bodarne kan öfverstiga ett eller annat öre, kan det ej anses orimligt antaga, att kvarterets kvinnor, äfven om de veta om, att längre bort finnes en bod, där man kan köpa billigare — en sak som väl ej alltid är så säker — äro villiga att offra dessa slantar för att spara tid. Äfven om hustrurna ej äro upptagna af förvärfarbete och således ha tid att ägna endast en mindre del af dagen åt hushållet, sköta de ju dock sitt hus ensamma och få väl därför anses ha tiden fullt upptagen med tillsynen af barnen, rengöring, matlagning, tvätt, lagning etc.

Det synes mig därför, då jag öfverblickar omständigheterna, som om — äfven fränsedt kreditgifningens förmåga att binda kundkretsen kring boden — talet om lokalt kvasimonopol inom detaljhandeln för hvarje fall beträffande de bodar, som förse den största delen af befolkningens breda lager, fortfarande skulle äga berättigande.

När doc. Sommarin för öfrigt själf tyckes anse, att en stark ökning af detaljhandlarnes antal, förbunden med en försämring i deras ekonomiska ställning, äger rum, synes det mig, som om konsekvensen häraf borde blifva ett erkännande af att detaljhandlarna åtminstone allt hitintills (och således ej endast för en mansålder sedan) åtnjutit något slags relativt monopol. Hade de verkligen under något längre tidrum varit utsatta för en effektiv konkurrens, synes det nämligen orimligt att tänka sig, att deras ställning skulle kunna hålla på med att försämrans samtidigt som deras antal steg. Den fria och effektiva konkurrensen lämnar ju yrkesutöfvaren i *genomsnitt* endast en förtjänst; motsvarande den

ungefärliga lönen för arbete af sådan kvalité, som fordras för att sköta affären i fråga. Om vi därför i en viss förrättningsbransch se inkomsterna gå tillbaka och samtidigt en ökning af företagens antal äga rum, måste detta väl tyda på, att de gamla näringsidkarne suttit med, i förhållande till de fordringar, som ställas på dem i deras arbete, synnerligen goda inkomster. Men som dessa, hvad detaljhandlarne beträffar, i första hand måste bero af de priser, handlanden kunna godtskrifva sig, synes det mig mycket osäkert, om det — åtminstone redan nu — kan anses tillrådligt, att utan vidare öfverföra läran om detaljhandlarnes kvasimonopol till de ekonomiska antikvitetsamlingarne.

Strödda meddelanden.

Några punkter om statsrådets ansvarighet. Då jag företager mig att här gifva en rättsutredning af vissa spörsmål inom läran om det svenska statsrådets ansvarighet inför riksdagen, så torde jag få förutsätta kännedom om själva elementerna härvidlag: skillnaden mellan det juridiska ansvåret enligt regeringsformens § 106 och det politiska enligt § 107 äfvensom de allmänna dragen af ärendets gång inom utskott och kamrar.

Först må frågas: hvilken innebörd skall man gifva uttrycket «konstitutionsutskottet gör anmärkning»? Den vanliga, häfdvunna betydelsen är den, att utskottet använder § 107, d. v. s. gör början till utkräfvande af statsrådets politiska ansvar. En närmare analys af hithörande stadganden gifver emellertid vid handen, att grundlagstiftaren i termen «anmärkning» inlagt ett helt annat begrepp.

R. F. § 107 lyder i sitt första stycke:

«Skulle konstitutionsutskottet anmärka, att statsrådets ledamöter samfällt eller en eller flera af dem, uti deras rådslag om allmänna mått och steg, icke iakttagit rikets sannskyldiga nytta, eller att någon föredragande icke med ovåld, nit, skicklighet och drift sitt förtroendeämbete utöfvat, äge då utskottet att sådant tillkännagifva för riksdagen, hvilken, om den finner rikets väl det kräfvat, kan hos konungen skriftligen anmäla sin önskan, att han ville ur statsrådet och ifrån ämbetet skilja den eller dem, emot hvilka anmärkning blifvit gjord.»

Jämför härmed R. F. § 106:

«Finner utskottet af dessa protokoll, att någon statsrådets ledamot eller uppenbarligen handlat emot rikets grundlag eller allmän lag eller då skall konstitutionsutskottet ställa en sådan under tilltal»

Vid en jämförelse mellan dessa stadganden finner man genast, att det i dem båda först talas om ett till utskottet själfvt begränsadt skeende och sedermera om hvad utskottet med anledning däraf har att företaga sig *utåt*: »Finner utskottet, att då skall det ställa under tilltal» — »Skulle utskottet anmärka äge det tillkännagifva för riksdagen». Ordet «anmärka» användes af § 107 endast om utskottets verksamhet inom sig själfvt, och i enlighet därmed bör man ej utsträcka termen «anmärkning» till att omfatta utskottets framträdande inför riksdagen med resultatet af sagda verksamhet.

Obs. vidare R. O. § 38 mom. 3:

«... Om utskottets rätt och plikt att, efter granskning af dessa protokoll, hos riksdagen *anmäla de anmärkningar*, hvartill denna granskning funnits föranleda, eller eljest vidtagna den *med anledning af gjord anmärkning* erforderliga åtgärd . . . är i regeringsformen stadgad.»

Af detta stadgande, hvarest «anmäla» står synonymt med «tillkännagifva» i § 107, ser man om möjligt ännu tydligare, att «anmärkningar» betyder de särskilda, inom utskottet vid granskningen af statsrådets protokoll konstaterade fallen af statsrådets «obehöriga» (R. O. §§ 38, 57) ämbetsutöfning. Och en «*anmärkningsanledning*» — vare sig utifrån inkommen enligt R. O. § 57 eller uppkastad inom utskottet själf — kan ju leda till ej blott användning af § 107, utan äfven till åtal enligt § 106, om nämligen obehörigheten funnits böra rubriceras såsom lagstridighet. Detta blir den af R. O. § 38 förutsatta andra slags åtgärden «med anledning af gjord anmärkning».

Anmärkning är alltså gjord redan i och med det, att utskottet vid sin pröfning af förekommande anmärkningsanledningar af det ena eller andra slaget kommit till det resultat, att en sådan är välgrundad. Men först då anmälan häraf göres blir § 107 tillämpad. D. v. s. då den eller de gjorda anmärkningarna tillkännagifvas för kamrarnes åtgärd enligt sagda lagrum. Och därvid är det alltså likgiltigt, om vid denna anmälan fogas ett uttryckligt «enligt § 107» eller ej. Hänvisningens utelämnande innebär ej någon «mildare form», som blifvit sagdt. Att — såsom skett exempelvis på några ställen i förra årets dechargebetänkande — säga, att «utskottet gör anmärkning enligt § 107» blir så oegentligt som möjligt.

Den nu påpekade felaktiga åsikten i fråga om begreppen *anmärka* och *anmäla* — hvartill ofta slutit sig en ytterligare missuppfattning, hvarom vidare nedan — synes hafva åtminstone medverkat till ett par irrationella företeelser inom statsrådsansvarighetens både praxis och teori, hvilka lämpligen här kunna beröras.

Man har därvid först och främst att fasthålla — hvad redan förut blifvit inom hithörande litteratur påpekadt — att bestämmelserna om konstitutionsutskottets åtgärder i och för ansvarets realiserande måste anses vara uttömmande. Vi ha här att göra med «alldeles fristående, för sitt särskilda ämne egendomliga stadganden, huru en viss från de allmänna reglerna undantagen sak får och skall behandlas». Hvad i dessa stadganden ej är uttryckligen medgifvet, det är förbjudet. Står det nu i § 107, att utskottet har att *tillkännagifva, ifall det anmärkt*, så gäller *e contrario*, att om utskottet ej anmärkt så skall det tåga. Det är alltså oriktigt att, såsom ständigt sker i praxis, under alla förhållanden — äfven om inga anmärkningar finnas att anmäla — afgifva ett memorial angående granskningens resultat. — Men å andra sidan måste man, med stöd af orden «rätt och plikt» i R. O. § 38 och

med tolkning af «äge att» i § 107 = «skall» (jfr R. F. §§ 102, 105), ålägga utskottet att bringa till kamrarnas kännedom *alla* inom detsamma gjorda anmärkningar. D. v. s. så snart utskottet under sin granskning konstaterat ett förhållande, som går in under § 107, måste saken anmälas.

Till det sistnämnda återkommer jag nedan, då det blir fråga om en understundom framställd åsikt, att utskottet endast bör anmäla «stora» anmärkningar. Hvad som här närmast intresserar är den i betänkandena ofta förekommande oegentligheten, att utskottet tillkännagifver, att vissa förhållanden funnits vara af beskaffenhet att böra hos riksdagen anmälas, men därvid uttryckligen förklarar, att detta ej får anses innefatta någon «anmärkning». Oriktigheten af att på dylikt sätt «anmäla utan att anmärka» framgår af det ofvan sagda. Om verkligen anmälan sker, så skall det vara af anmärkning: hvarje annan slags anmälan faller utom grundlagens ram. Och å andra sidan: har någon under § 107 ingående oegentlighet af utskottet iakttagits, så måste den anmälas. Och då naturligtvis såsom sådan: såsom anmärkning.

De nu afhandlade oriktigheterna i praxis — memorial äfven angående ett *negativt* granskningsresultat; anmälan utan anmärkning — hvilka båda förbjudas af en härvidlag nödvändig restriktiv lagtolkning, äga, såsom redan blifvit antydt, ett visst inbördes sammanhang, i det de båda i viss mån ytterst bero på missuppfattning beträffande begreppet «anmärkning». Och i själfva verket hafva de också af doktrinen blifvit sammankopplade såsom försvarande hvarandra. Men då har man också icke blott satt «anmärkning» såsom liktydigt med utskottets framträdande inför kamrarna med ett positivt resultat af sitt granskningsarbete, utan äfven låtit ordet innebära en viss såsom nödvändig ansedd formell kvalitetsbestämning hos detta resultat. Man har nämligen fordrat, att utskottet i sitt betänkande skall afgifva ett «totalomdöme» om statsrådets ämbetsutöfning, och har sålunda gifvit ordet «anmärkning» just betydelsen af ett klandrande totalomdöme härom. Då man vidare af den faktiska nödvändigheten drifvits att medgifva något slags motivering af detta omdöme så ha de särskilda, af utskottet iakttagna oegentligheterna fått komma med såsom grunder för utskottets «anmärkning». Därtill har alltså degraderats hvad som själfvätt rätteligen bör kallas anmärkningar!

Nästa led i tankegången har varit följande: skall utskottet få motivera, att det gör anmärkning, så bör det, i fall det öfverhufvud taget alltid skall redogöra för resultatet af sin granskning, få lämna motivering äfven när det *icke* gör anmärkning: «omnämna de mål, som fäst dess uppmärksamhet, såsom ej ändamålsenligt behandlade, ehuru utskottet, vid betraktande af sätet för ärendenas afgörande i öfrigt, dock ej på dem velat grunda någon anmärkning»¹. Och då har man kommit fram till den mest absoluta grundlagsvidrighet: «anmälan utan anmärkning». —

¹ RYDIN, *Svenska riksdagen* II: 2, s. 85.

Jag skulle nu återgå till att närmare uppvisa oriktigheten af det redan omtalade, understundom framkomna påståendet, att konstitutionsutskottet endast bör göra «stora» anmärkningar. Men dessförinnan är det nödvändigt att precisera den ställning, som utskottet och kamrarne intaga till hvarandra i fråga om den politiska ministeransvarigheten.

Man säger ofta, att utskottet «har uteslutande initiativ i afseende å ansvars utkräfvande af statsrådets ledamöter». Uttrycket bör undvikas. Det kan lätt väcka misstanke om oklar begrepps-bildning på nyssberörda punkt. Man måste nämligen skilja på det fall, att en myndighet eller korporation har rätt att väcka förslag till en annan myndighets afgörande, och det fall, att en viss åtgärd på ena hållet är en nödvändig förutsättning för en viss åtgärd på det andra. Och nu förhåller det sig så, att man måste uppdelade hela proceduren i fråga om statsrådsansvarigheten i flere faser eller moment, som å ena sidan äro bestämdt skilda, men å andra sidan utgöra villkor för hvarandra.

Först har man anmärkningsanledningen. Och som denna ju äfven kan komma utskottet tillhanda utifrån märker man redan här svagheten hos det anförda talesättet — hvilken betydelse man än månne inlägga i ordet «initiativ». Men vidare: ej ens utskottet har härvidlag någon rätt att «väcka förslag till åtgärds vidtagande». Hvad det har att göra det är att anmäla sina anmärkningar, utan något slags till- eller afstyrkande i fråga om hvad som från riksdagens sida kan blifva den yttersta påföljden af dessa. Något sådant finnes ej af grundlagen antydt: jfr hvad ofvan blifvit sagdt om grundlagens restriktiva tolkning på denna punkt! Det är inom kammaren, som fråga skall väckas om aflåtande af skrifvelse angående vederbörandes entledigande. — I detta sammanhang må inskjutas ett påpekande af, att alltså ett negativt memorial från utskottet angående den verkställda granskningen, hvilket förut visats redan i och för sig vara olagligt, blir det ännu mer, om däråt gifves formen af ett verkligt *decharge*-betänkande, d. v. s. ett tillstyrkande af, att riksdagen beviljar statsrådet ansvarsfrihet. Till följd af uttrycket «bör anses hafva vunnit *decharge*» i § 107 mom. 3 äger för öfrigt riksdagen ej uttryckligen meddela någon sådan.

Jag öfvergår nu till frågan om hvad kamrarna hafva att göra med anledning af de anmälda anmärkningarne. Kamrarne hafva ej att pröfva dessas *riktighet*. Den saken har utskottet definitivt afgjort, med ledning af det undersökningsmaterial, som ensamt står utskottet till buds. Häremot strider ej, att anmärkningarna böra i plena få föredragas punktvis. Ty äfven kamrarne kunna fatta beslut om hvar och en anmärkning särskildt — nämligen om dess *vikt*. Då det ju är kamrarne, som äga att genom ett beslut, huruvida «rikets väl kräfver» en begäran om något statsråds entledigande, fälla det egentliga omdömet öfver ämbetsförvaltningen, så böra de, för att få fast underlag för detta totalomdöme, fälla

ett omdöme om hvar och en af anmärkningarne särskildt. De böra väga hvar och en sådan för sig, och just detta är den rätta innebörden af de särbeslut, som förekomma i praxis. Man har sålunda att noga skilja dessa från förutnämnda slutliga beslut, hvares faktiska förekomst dessutom är betingad af, att särskildt förslag därom i kammaren väckes.

Kompetensskillnaden mellan utskott och kamrar är alltså klar: utskottet skall anmäla fakta, kamrarne skola bedöma dem. Å dessa ting anlägger § 107 helt olika synpunkter, något som bör vara tydligt för en hvar, som utan förutfattad åsikt läser lagrummet ifråga. Men icke desto mindre påstås det flerstädes inom doktrinen, att utskottet skall afgifva det egentliga totalomdömet öfver ämbetsförvaltningen — till ledning för kamrarne! Detta vore ju ett klart föregripande af de senares rätt. Hvad som skall lämnas dessa till ledning, det är alla de speciella anmärkningar, som granskningen gifvit vid handen, och som alltså ej få godtyckligt undanhållas. Utskottet får ej efter behag sofa ut de anmärkningar, det anser vara «stora». Detta vore ett lika stort föregripande af kamrarnes rätt att bedöma anmärkningarnes vikt hvar för sig. Här har man den verkliga anledningen till grundlagens redan förut påvisade fordran, att alla anmärkningar skola anmälas.

Äfven de båda senast nämnda oriktigheterna gå inom litteraturen hand i hand. Och ett «totalomdöme» af utskottet försvaras till och med af den, som framhåller, att något af- eller tillstyrkande från utskottets sida ej får förekomma, hvilket ju dock är alldeles samma sak!

Det allra mest befängda är påståendet, att utskottet skall framföra ett naket omdöme, att «de speciella anmärkningarne, som inom utskottet göras, icke må andragas hos kamrarne». Denna lära, som är nästan lika gammal som regeringsformen själf¹, men ej kunnat af senare statsrättslärare fasthållas, beror på feltolkning af dels uttrycket «rådslag om allmänna mått och steg» i början af § 107, dels det i slutet däraf förekommande förbudet att under riksdagens öfverläggningar angående statsrådsansvarighetens förverkligande indraga «konungens beslut uti mål, som röra enskilda personers eller korporationers rättigheter och angelägenheter»².

Till sist må nämnas ett märkvärdigt förfaringssätt af konstitutionsutskottet, som någon gång förekommit: utskottet har gjort vissa rådgifvares eller föredragandes åtgärder till föremål för anmärkning, men ändock tillstyrkt decharge. Oafsedt att detta ur förut angifna synpunkter är oriktigt, så behöfves ej någon annan kritik däraf än den, som ligger i dess rätta benämning: «anmärka utan att anmärka»!

Gustaf Melander.

¹ HANS JÄRTA i tidskriften *Svea* 1826.

² Jfr förf:s arbete *R. O.* § 90, s. 68 ff.

Till red. insända skrifter:

- Arbetsstatistisk Tidskrift*, utg. af Industristyrelsen i Finland. Årg. 9. N:r 2. Hfors 1915.
- Det nya Sverige*, utg. af ADRIAN MOLIN. Årg. 9. H. 2—6. Sthlm 1915.
- Fattigvårdslagstiftningsskommitténs Betänkanden*. II. Fattigvårdslagstiftningen. Del I—IV. Sthlm 1915.
- Finsk Tidskrift*. T. LXXVIII. H. IV. Hfors 1915.
- Försäkringsföreningens Tidskrift*, 1914. H. 5—6. Sthlm 1915.
- Industria*. Svenska arbetsgivarföreningens tidning. Red. AXEL BRUNIUS. Årg. XI. N:o 7—10. Sthlm 1915.
- Kommersiella Meddelanden*, utg. av Kungl. Kommerskollegium. Årg. 2. N:o 8—9. Sthlm 1915.
- Meddelanden från Handelskammaren i Gefle*. 1914. H. 4. Gefle 1915.
- Mercator*. Tidskrift för Finlands näringslif. Årg. X. N:o 17, 19. Hfors 1915.
- Nationaløkonomisk Tidsskrift*. Udg. af Nationaløkonomisk Forenings Bestyrelse. Red. EINAR COHN. 1915. H. 2. Kbhvn 1915.
- Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri*, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1915. H. 3. Sthlm 1915.
- Samling av anmälningar till sjukkaseregistret*. 1914. N:r 4. Sthlm 1915.
- Samling av anmälningar till understödsföreningsregistret*. 1914. N:r 4. Sthlm 1915.
- Skogen*. Populär tidskrift, utg. av Svenska Skogsvårdsföreningen. Årg. 2. H. 5. Sthlm 1915.
- Skogsvårdsföreningens Tidskrift*. Årg. 13. H. 4. Sthlm 1915.
- Social Tidskrift*. Årg. XV. H. 5. Sthlm 1915.
- Sociala meddelanden*, utg. av K. Socialstyrelsen. 1915. N:o 4. Sthlm 1915.
- Statistisk månadsskrift*, utg. af Stockholms stads Statistiska kontor. Årg. X. H. 3. Sthlm 1915.
- Statsøkonomisk Tidsskrift*, utg. av Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1915. H. 1. Kria 1915.
- Stockholms Handelskammars Årsberättelse för år 1914*. I. Sthlm 1915.
- Stockholms stads statistik*. XII. Fabriker och hantverk 1913. Sthlm 1915.
- Svensk Tidskrift*, utg. af ELI F. HECKSCHER och GÖSTA BAGGE. Årg. V. H. 3. Sthlm 1915.
- Sveriges officiella statistik*. Byggnadsverksamheten i rikets stadssamhällen år 1913 jämte översikt för åren 1904—1912. Av K. Socialstyrelsen. — Sjömansyrket i Sverige. I. Av K. Socialstyrelsen. Sthlm 1915.
- Tiden*. Månadsskrift för socialistisk kritik och politik. Utg. av Sverges socialdemokratiska arbetarparti. Årg. 7. N:o 5. Red. HJALMAR BRANTING och GUSTAV MÖLLER. Sthlm 1915.
- EMELJANOFF, NIKOLAJ, Rysslands framträngande till Atlanten och De Rysk-Svenska relationernas framtid. Hfors 1915.
- REXIUS, GUNNAR, Det svenska tvåkammerssystemets tillkomst och karaktär, med särskild hänsyn till principernas grundläggning 1840—41. (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 17: 2). Uppsala 1915.
- ÅMARK, KARL, Spannmålshandel och spannmålspolitik i Sverige 1719—1830. Akademisk afhandling. Sthlm 1915.

Innehåll:

- P. O. Grånström, Om tendenser till imperativt mandat.
- C. Billberg, Det mest aktuella problemet inom den moderna sociologien.
- Fritz H:son Brock, Till prisbildningsfrågan i detaljhandeln.
- Strödda meddelanden.

Brand- och Lif-
föräkringsaktiebolaget

 SKÅNE

☛ Malmö ☛

≡ Samtliga fonder ¹/₁ 1915 ≡
öfver 35,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

■ ■ ■

Meddelar **brand-** och **lifförsäkringar.**

■ ■ ■

För bolagets lifförsäkringsrörelse gälla nya, af Kungl. Maj:t i Nov. 1910 fastställda grunder, innebärande ytterst tidsenliga och liberala försäkringsvillkor. Bolagets nya prospekt af 1911 innehåller en rikedom på försäkringskombinationer, delvis för vårt land nya, och tillhandahålles på begäran hos bolagets agenter.

■ ■ ■

≡ Lifräntor ≡ Pensioner ≡